

Tolnai Vilmos.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak újra gyásza van: július végén elvesztettük alelnökünket, Tolnai Vilmost, a pécsi egyetem nagynevű tanárát.

A magyar irodalomtudományak egyik legszorgalmasabb munkása volt, európai látókörű ember, tudós létére igazi költői finomságú lélek s mindig istenáldottan derült kedély. A tudományban is a lélek érdekelte, az írói lélek, és ezért irodalomtudományi rendszerének is ez a lélek volt a középponti gondolata. Hogy ezt a lelket mentől jobban megközelíthesse, irodalmi vizsgálódása a szón, ritmuson, motívumokon, szerkezeti felépítésen keresztül hatolt magának a műnek a művészi átértése felé. A magyar nyelv kincseinek feltárásában éppoly érdemei vannak, mint egy-egy alkotás szépséglényegének megállapításában; kritikai lelkiismeretessége az írói szöveg gondos helyreállítására készítette, felmérhetetlen irodalmi olvasottsága az irodalmi mű motívumainak forrásaihoz segítette, veleszületett művészi érzéke a költői lélek szándékainak teljes megértéséhez vezette. Mindez azonban nem tudóskodó szándék eredménye volt nála, hanem szépséget szomjazó egyéniségének természetes munkássága. Tudós volt, de csak azért, mert látni, élvezni, érteni akarta a szépet. Még nyelvtudományi munkássága is ennek a hajlandóságának szülötte. Gyönyörködött a magyar nyelv szépségében, gazdagságában, s ezért merült el egy-egy költőnk stílusművészetében; és szebbé, magyarabbá akarta tenni a maga korának köznyelvét: ezért harcolt a felburjánzó idegenszerűségek ellen. Költői és emberi eszménye Arany volt: erkölcsi komolysága, művészi gondja rokonává tette, de nem emelte Arany poézisét fejlődésmegfojtó normává; megértette és élvezni tudta, s minden szépségében fel is tárta a mai lélek költői megnyilatkozását is. Gazdag lélek volt, mert minden szépséget magába tudott fogadni, s ebből a gazdagságból bőkezűen osztogatott élő és írott szava.

Az élőszó elhalt, s mi fájdalmas meghatódottsággal állunk sírja előtt. Folyóiratunk legszorgalmasabb munkatársát veszítettük el, Társaságunknak egyik legmelegebb szívű diszét. Szolgálja nemes emlékének megbecsülését Társaságunkban és folyóiratunkban a benne tisztelt szépségkultusznak odaadó és engedelmes szolgálata.

Alszeghy Zsolt.

Sajó Sándor drámái.

Írta: PERÉNYI JÓZSEF.

Drámái: 1. *Két szerelem.* Színmű 3 felv. (1897—98. körül). Pályázat a Nemzeti Színház Mészáros-díjára. Előadásra nem került. 2. *Zrínyi György házassága.* Verses történeti vígjáték 3. felv. (1901.) A Magy. Tud. Akad. a Telegi-jutalomra érdemesítette. Először a Nemzeti Színházban 1907. május 17. 3. *A gyáva.* Színmű 4 felv. (1904.) Először a Nemzeti Színházban 1906. január. 4. *Réz István.* Parasztdráma 3 felv. Vase Árpáddal. (1907.) Előadásra nem került. 5. *Zrínyi Péter.* Tört. dráma 3 felv., utójátékkal (1910—12 körül.) Előadásra nem került. 6. *Vihar.* Opera 1 felv. (Elveszett.) (Valamennyi színmű kéziratban a Sajó-család birtokában.)

Irodalom. A fővárosi napilapok ismertetései a bemutató előadások után. Akad. Értesítő 1902. 168—9. l. (Zrínyi György házassága). Akad. Ért. 1903. 186—193. l. (U. az.) Kath. Szemle 1907. 732. l. (U. az.) Vas. Újs. 1907. 21. sz. (U. az.) Új Idők 1903. Akad. Ért. 1910. 319—321. l. (Réz István.) Akad. Ért. 1914. 97. l. (Zrínyi Péter.) Magyar Irod. Lexikon 699. l. Magyar Színművészeti Lexikon. IV. k. 78. l. Tóth József: Sajó Sándor. Budapest, 1934. 11—14. l. és 20—23. l.

Sajó Sándor ma már inkább csak lírai, különösen irredenta költeményeiben él, mint a régi magyar formák kiváló művelője, aki költeményeiben a hagyományos, nemes magyar érzéseknek adott kifejezést. Drámai művei feledésbe merültek, pedig ezek sincsenek minden érték nélkül. Nemes, eszményi cél vezette itt is az író; ha nem is ért nagy színpadi sikereket, amelyek gyakran megtévesztik még a tárgyilagos bírálót is, mégsem mehetünk el szó nélkül Sajó Sándor színpadi művei mellett. Túlzott szerénysége nem egyszer volt akadálya annak, hogy drámai művei közül még a legjobb sem kerülhetett a maga idejében és kellő, gondos előadásban színre. A színházak világában járatlan volt. Ő, aki tiszta irodalmat akart adni a magyar színpadoknak, nem tudott megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy akár világnézetét, akár nemes irodalmi elveit földadja a külső siker kedvéért. Bírálói sok jelességre akadtak drámai műveiben. Észrevették ugyan gyengéit is, de mindenesetre ők is okai voltak annak, hogy a költő, ki lelkesedéssel és nagy szeretettel fordult a dráma felé, végre is elkedvetlenedett és átengedte a helyet igen sok esetben a nálánál kisebb tehetségű, de élelmesebb vetélytársainak.

•

Sajó Sándor első drámai kísérlete még a múlt század végén keletkezett. *Két szerelem* háromfelvonásos színművét a Nemzeti Színház Mészáros-pályadíjára küldte be, de bírálói jutalomra nem érdemesítették. E művét csak kísérletnek minősíthetjük. Szerzője sok jóakarattal igyekezett feladatát megoldani, de kevés színpadtechnikai ismeretet árul el. Inkább csak ügyes párbeszédbe szedett, jelenetekre és felvonásokra tagolt elbeszélés. A mese vékonyzárlú, kevés érdeklődést keltő, ismert nyomokon haladó. A jellemekből fakadó drámai cselekvény helyett a kezdő drámaíró csak beszélteti személyeit, hol érdekesen, hol vontatottabban, de drámaiság nélkül. Röviden így foglalhatnók egy mondatba a *Két szerelem* — nem új — tárgyát: Két szerelmes különféle nehézségek leküzdése után végre is eléri boldogságát.

Tartalma a következő: Kémény Gáspár földbirtokos tönkrement. Leányát, Jolánt a meggazdagodott Godó Antalnak szánja feleségül. Godó Antalt ő segítette fiatal korában, s így reméli, hogy Godó hálából is elveszi majd leányát. Jolán azonban Tary Endrét szereti, aki valamikor Harsányi Irénnek, Kémény rokonának udvarolt. Harsányi Irén most itt él Kémény házában, és Kémény úgy gondolja, hogy Tary feleségül veszi majd Irént. Amikor Kémény felvilágosítja leányát anyagi romlásukról és rá akarja bírni, hogy Godónak, ki most már a Kémény-birtok urává lett, nyujtsa kezét, Jolán a leghatározottabban tiltakozik. Tary Endro pedig, ki Jolánt szereti, kijelenti Irénnek, hogy valamikor szeretne ugyan, de Irén megsértette férfiúi önértetét, azért fordult el tőle. Reá nem számíthat. (I. felv.)

A dráma expozíciója sikerült. Fölkelti a cselekvény további fejleménye iránt az érdeklődést. Az egymásért küzdő felek harca érdekesnek ígérkezik.

A második felvonásban tovább folyik a küzdelem. Godó kertavató mulatóságán összekerül az I. felvonásból ismert társaság. Úgy látszik, hogy Jolán már beletörődött a Godóval való házasság gondolatába és visszautasítja a feléje közeledő Tary Endrét. Tary most megkéri lovagias kötelességből Irén kezét, de Irén is visszautasítja őt. Végül Jolán is érzi, hogy nem lehet Godóval boldog, és távozni akar Godó kertavató mulatságáról. (II. felv.)

Ez a felvonás színtelen, sokszor erőltetett jeleneteivel nem érdekes. Nagyon meglátszik rajta, hogy szerzője a színpadi technikával nincsen tisztában. Amilyen biztatóan indul a darab az első felvonásban, úgy hanyatlik a másodikban.

A III. felvonás Kémény kertjében történik. Tary Endre és Jolán végre is megbékülnek, egymáséi lesznek, Irén pedig Godónak nyujtja kezét.

Ez a rövid felvonás megint sikerültebb. Kár, hogy a darabban nagy szerepe jut a véletlennek, hogy van benne néhány henye jelenet. Ami a jellemrajzot illeti, a főhiba a jellemelek következetlenségében rejlik. A férfiakat általában nemes érzelműeknek, de olykor túlzott büszkéknek, majd ingadozóknak és

férfiatlanoknak rajzolja. A női szereplők jelleme még kevésbé következetes, több bennük a szeszély; inkább a sértett hiúság, mint a valódi nőiesség képviselői. Legsikerültebben rajzolt női alakja a mindig vidám Elza, Jolán barátnője, aki a kisére léha Kéméndy Kálmánnak nyújtja majd a kezét. Sajó Sándor második színműve: *Zrínyi György házassága*, a M. Tud. Akadémia gróf Teleki-díjával jutalmazott történeti vígjáték 3 felvonásban. A darab témáját a Budapesti Hírlapban olvasott novellában találta. A művet először a M. Tud. Akadémia 1901. évi Karásonyi-pályázatára küldötte be, de bírálói (Heinrich Gusztáv, Riedl Frigyes, Herczeg Ferenc), mivel nem találták abszolút becsű műnek, a díj kiadását megtagadták. Elismerték ugyan egyes jelességeit is, és Sajó ezt biztatásnak vette és beküldte a következő évben az Akadémia Teleki-pályázatára. A bírálók (Négyessy László, Jókai Mór, Berczik Árpád, Gyenes László és Mihályfi Károly) mint viszonylag legsikerültebb művet 27 pályamű közül kitüntették a jutalommal.

Zrínyi György házassága verses vígjáték. Versformája a spanyolos trochaeus. Zrínyi Miklós, a költő szüleinek házasságáról szól a darab.

A történet ideje 1616 Alsólendván, az öreg, vitéz, de nagyravágyó Széchy Tamás házában. Széchy Tamás nagy vadászatot rendez Zrínyi György tiszteletére. Leányát, a szép és büszke Magdolnát szeretné a gazdag daliával elvételni. Zrínyinek van ugyan már jegyese, Bánffy Mária, Bánffy Gáspárnénak, Széchy szomszédjának és régi ellenségének leánya. Ez a mátkaság családi érdekekből jött létre, Zrínyi únja is. Ő a harci dicsőséget tartja első dolgának. Meghalna a házasság csendes, enyhe fészkében. Kerüli is a Bánffy-házat, de komoly szándéka Széchyéknél sincsen. De az öreg Széchy nem nyugszik. Bánffynét, ki sok borsot tört az orra alá, bosszantani akarja, de Zrínyit is szeretné vejéül. Széchy leányát meg sem kérdezi, pedig ennek a büszke leánynak minden érzése föllázad a rákényszerített mátkaság ellen. Zrínyit meglepi Magdolna erélyes fellépése, kímélni akarja érzékenységét és távozni készül. Széchy azonban nem engedi el és meghívja a kanizsai törökök ellen egy harci kalandra. De tovább is szövi terveit. Fiával Bánffy Máriának udvarlatát és Batthyányi jelenlétében, ki Bánffyné megbízásából jött Zrínyihez, hogy mátkájához hívja, a látszat kedvéért megkéríti Magdolna kezét. Zrínyi, ki nem akar nősülni, a tréfa kedvéért Széchy felelősségére belemegy a játékba. Széchy igent mond, Batthyányi fenyegetődve távozik, Magdolna pedig keserűséggel lobbantja Zrínyi szemére, hogy szerelem nélkül kérte meg kezét. Zrínyi bocsánatot kér, hiszen csak játék volt minden, de Magdolna megdöbben és megsértődik. Zrínyi most már látja, hogy Magdolna nemes gondolkodású, fennkölt érzésű leány, megmozdul a szíve:

„Megszibbadtál hetyke legény . . .

Ő azt mondja: nincs szívem, én meg, ime, fájni érzem.“ (I. felv.)

A II. felvonás néhány sikerült epizóddal indul meg. A kanizsai kaland jól sikerült. A győztesek gazdag zsákmánnyal térnek vissza. Igen érdekes az éles ellentét Széchy és Zrínyi között. A kapzsi Széchy olcsón vásárolja szelgáitól a zsákmányt, Zrínyi pedig a legértékesebb ékszert Magdolnának ajánlja fel hódolata jeléül. Magdolna visszautasítja az ékszert és Zrínyi ezt szolgájának adja, vigye a szeretőjének. Széchy nem győz eléggé csodálkozni a pazarlásan. Ekkor hozzák Hasszánt, a daliás török tisztet, kit Zrínyi ejtett foglyul. Ez a jelenet a legsikerültebb az egész műben. Tökéletesen mutatja be Zrínyi fennkölt nemes gondolkodását. Igazi magyar hős, aki megbecsüli legádázabb ellenfelét is. Szerinte a magyarnak a török a legnagyobb és legveszedelmesebb ellensége. Hasszán szerint a német. Zrínyi hiszi, hogy a mindenható, örök hazaszeretet győzni fog a törökön:

„Élek, halok e nagy célért — s ha lesz egykor gyermekem,
Nőjjön török gyűlöletben, erős, okos, hős legyen,
Csak azért, hogy e nagy célért tudjon élni, halni majd,
Lanttal, karddal, ésszel, karral vívni a nagy viadalt,
Melynek dija: diadal, a töröknek pusztulása!“

Magdolna szívében nagy változás áll be. Csodálattal néz Zrínyire, a nagylelkű, lovagias, hazáját szerető vitézre, ki megbecsüli ellenfelét is. Magdolna most már nemcsak csodálja Zrínyit, de meg is szerette. Magdolna e hirtelen belső változását nem készíti kellőleg elő a szerző. Ennek a fordultnak megértését támogatnia kell annak a történeti tudatnak, hogy itt Zrínyi Miklós és Péter anyjáról és Zrínyi Ilona nagyanyjáról van szó, ki ezt a hazafias felángolást a maga teljességében átérezte. Ezt a mozzanatot jobban kellett volna kiemelnie a szerzőnek, így volna igazán érthető, hogy Magdolna megbánta eddigi viselkedését. Az ellentét Zrínyi György és Magdolna közt többé nem komoly. Bánffy Mária megérkezik, a vőlegénye után jött, de csak évődik Zrínyivel, ő már Széchy Miklós iránt érdeklődik. A 13. jelenetben új bonyodalom támad. Pósházi jelenti, hogy Alvinczi Itinerariuma megfelel Pázmány Kalauzára. Zrínyi Pázmány védelmére kel. Széchy nem akarja most leányát a pápista Zrínyihez adni. Az eljegyzés úgyis csak tréfa volt, Magdolna gyűlöli Zrínyit. Széchy meg akarja örvendeztetni leányát a jó hírrel. Mire Magdolna mondja: „Olyan boldog, hogy a szívem megszakad!“ és zokogva hajtja le fejét. Széchy álmélkodva nézi. (II. felv.)

A III. felvonásban megjelenik Bánffyné és elégtételt követel Széchytól a kudarcért. Széchy visszakinálja Zrínyit, de Bánffyné Miklóst követeli, elmegy a nádorig panaszával. Széchy végre is engedni kénytelen, Zrínyi és Magdolna végre megvallják szerelmüket. Szerelmi dialógjukban — a darab legköltőibb része — mindegyikük magára vállalja a sok keserűséget, amit egymásnak okoztak. Széchy még mindig makacsodik, végre legyőzik felekezeti elfogultságát, megjött Zrínyi Györgynek horvát banná való kinevezése, ez is hizeleg az öreg hiúságának, másrészt attól tart, hogy rég keresett grófi címét kockáztatja, belenyugszik a megváltoztathatatlanba. Hármass boldogság fejezi be a darabot. (III. felv.)

A darab szerkezet tekintetében világos, jól felépített, követ-

kezetes. Legnagyobb értéke nyelvében van. Versei jól csengők és a párbeszéddek a szigorúan kötött forma mellett is természetesek. Sehol semmi erőltettség. A lírai részekben sok a szép költői kép. Hazafias fellángolásai sokhelyt elárulják a későbbi tüzes magyar lelkületű lírai költőt. Ami történeti értékét illeti, csak dicsérőleg szólhatunk. A kor lelkét híven varázsolja elénk és törekszik a kor lelkében a magyar léleknek megszólaltatására is. A jellemrajz nem sikerült ily mértékben. Legjobban megrajzolt alakja a Széchy Tamásé. Kapzsi, nagyravágyó, elfogult, erőszakos ember, aki nem törődik leánya boldogságával sem, csak érje el önző érdekeit. Jól sikerült az epizódszereplők jellemrajza. Különösen kiemelhetjük Bánffy Gáspárné, a kardos anya jellemrajzát. Hasszán török hadnagyot néhány sikerült és rokonszenves vonással rajzolja meg. Fruzsina, Zsibrik István, Batthyányi Ferenc, Tardy György lantos, Pósházi prédikátor ismert vígjátéki típusok. Feltűnőbb hiba Zrínyi Györgynek bensőleg ellenmondó jellemében van. Zrínyi Györgyöt lovagias, feunköltlelkű embernek akarja festeni, de férfiatlanná lesz, mikor a családi politika bájjaul engedi át magát, erőtlenné válik, mikor Széchy kockázatos tervébe, mondjuk, tréfájába belemegy. Milyen különösen hat, hogy ez a magyar dalia nem talál Máriával való jegyességének felbontására más utat, mint a bujkálást! Széchy Magdolna jellemét biztosabb kézzel rajzolta meg. Női büszkesége, önérzete, szerelmének lassú, fokozatos fejlődése rokonszenvenessé teszi, igazi nőies bájjal vonja be. Kifogásolható végre, hogy a darab bonyodalma kettős deus ex machinával oldotta meg. A cserbenhagyott Bánffy Mária mást szeret és így nem törődik Zrínyi lütlenségével. A megsértett Magdolnát pedig Zrínyi hazafias tirádája gyullasztja szerelemre. Ezzel meg lenne oldva a bonyodalom. De a szerző egyébről is gondoskodott: Bánffyné és Széchy ellenségeskedéséről, továbbá a protestáns Széchy s katolikus Zrínyi felekezeti vitájáról is, mely indítékok arra szolgálnak, hogy a vékonyabbszálú főmotívum mellett a cselekvény mindjárt ki ne apadjon. Volt a darabnak egy rosszmájú epés bírálója is, aki nem értette meg, mi kitüntetni valót talált az Akadémia e darabban. A bíráló vígjátéki elemet csak annyit fedezett fel benne, hogy házassággal végződik. Meséjét zavarosnak, következetlennek találta és személyeit szánalmas alakoknak, Zrínyit operettfigurának! De hát ilyen bíráló is akadt!

A vígjáték éveken át pihent előadatlanul, míg végre a Nemzeti Színház 1907. május 17-én előadásra tűzte. Szomorúan kell megállapítanunk, hogy színpadainknak sikerült a hazafias történeti költészetet lejáratniok, aminek a beözönlő idegen divatokon s a színházaknak üzleti vállalkozásokká való lesüllyedésén kívül azok a magyar szerzők is okozói, kik a történelmi költészetet sem új szellemmel, sem újabb, tökéletesebb technikával nem tudták gazdagítani. Sajó Sándor ezen a bajon is akart segíteni, ha nem is sikerült ez neki teljes mértékben, nem ő az oka egyedül. Az évad végén kifáradtak a színészek és közönség egyaránt. A darabnak még így is volt sikere.

A Zrínyi György házassága akadémiái sikerén felbuzdulva, újabb kísérletet tett Sajó a dráma terén s megírta (1904) *A gyáva* című négyfelvonásos társadalmi színművét, melyet a Vígszínházhoz nyújtott be előadás végett, de itt előadásra nem fogadták el. Későbbben a Nemzeti Színház mutatta be 1906 januárjában.

A Gyáva iránydráma, mely társadalmi életünk félszegségeit ostorozza és főleg a párbajt, mint elavult, igazságtalan és jogosulatlan hóbortot támadja.

Torma László józan gondolkodású, becsületes úriember, ellensége a párbajnak. Egy alkalommal összetűz Deméndi Géza főhadnaggyal és kölcsönösen megsértik egymást. Párbajozniok kell. Torma nem fogadja el a kihívást, felesége, Emma, külön is szavát veszi, hogy nem áll ki a párbajra. A főhadnaggyot, kinek, mint katonának, kötelessége a sértésért elégtételt venni, lefegyverzi Emma és Matild, Emma húga, aki nagy hatást tett a főhadnaggyra. Az utolsó jelenetben megtudja Torma, hogy a nők beleavatkoztak dolgába, haragra gerjed, kifakad: „Asszony játszott közre!” „Nem asszony, Torma — mondja a főhadnaggy — te — meg egy leány.” (I. felv.)

A II. felvonás egy báli helyiségben történik. Ezen megjelenik Torma is családjával és Deméndivel. Mulatság közben durván megsérti Bussa Miklós Tormát. Torma eleinte haragra gerjed, de aztán erőt vesz magán és hozzátartozóival hazaindul. Csak Emma nem tud lecsillapodni. Ő, ki eddig urát fékezte, most izgatott hevességgel szól: „Megsértettek, lakolni fognak! Nem, ezt el nem engedem.” (II. felv.) Miért e következetlenség? Nem érthető. De lássuk tovább a darab meséjét.

A III. felvonásban megtudjuk, hogy Torma valamikor régebben párbajban megölte ellenfelét és ennek árnyéka néha még most is kíséri. Párbajellenes meggyőződését multja is megerősíti. De felesége a helyi szóbeszéd, újsághírek és Kelenyeiné izgatására mindjobban átérzi a sérelmet, amely női becsületén esett, s most már ő követeli férjétől, hogy fegyveres bosszút álljon a becsületén esett sérelmek miatt. Torma igyekszik feleségét megnyugtanni, de hiába minden józan érvelése. Felesége fölindultan vágja a szemébe, hogy gyáva. Erre Torma

minden nyugalmát elvesztve, nyúl fiókjába a pisztolyért, feleségét kiutasítja a szobából s a pisztolyt nézve, halk hangon mondja: „Félek, most már igazán félek.“ (III. felv.)

A IV. felvonásban megtörténik a párbaj. Néhány izgatott jelenet után végre előkerült Torma szomorúan, megtörtén, fáradtan. Megölte ellenfelét, négy gyermek atyját. Gyilkolnia kellett, egy családot tönkretenni, hogy ne mondják gyávának. (IV. felv.)

A dráma magja a főhős Torma nemes elveinek és a kényszerítő körülményeknek összeütközésében rejlik. A cselekvény elég vékonyszálú és lassan halad a kifejtet felé. A dialógus sokbelyt hőbeszédű, nem eléggé drámai. Igaz, hogy vannak erőteljes, hatásos, meggyőző mondatai, de olykor-olykor úgy érezzük, mintha csak szónoki érveket hallanánk a társadalmi előítéletek, emberi ferde szokások, de különösen a párbaj ellen. A dráma légköre különösen a III. és a IV. felvonásban nagyfeszültségű. Az első két felvonás kissé vontatott és száraz. Ebben a darabban szembetűnő a szerző színpadi járatlansága. A mag, amelyből a dráma fejlődik, egészséges és életképes, de a szerző ezúttal gyengének bizonyult a magban rejlő életerőt kellőleg érvényre juttatni. Másik nagy gyengéje a darabnak a jellemrajz. Egyetlen sikerülten megrajzolt alakja özv. Kelenyeiné Kamilla, a minden lében kanál, város hírhordozója, ki folyton férje párbajaival dicsekedik és akinek intrikája zavarja meg Tormáék családi boldogságát. A cselekedetek indító okai, rúgói a legtöbb esetben indokolatlanok, vagy elhihetetlenek.

Egészen más elbírálás alá esik *Réz István*, parasztdráma 3 felvonásban, melyet Vass Árpáddal együtt írt és mely a M. Tud. Akadémia gróf Karácsonyi-pályázatán egyhangú dícséretet nyert.

A dráma tárgyát Vass Árpád mondotta el a szerzőnek családja egyik tagjának életéből. A kidolgozás teljesen Sajó Sándor munkája. A kész dráma nyelvének aztán Vass Árpád adott népies zamatot.

A dráma expozíciójában megismerkedünk a főhőssel, Réz Istvánnal, aki miután iskolákat is végzett, elfordul a paraszti munkától. Úrrá akar lenni. Kikapja anyjától apai örökségét és gőzmalmost építtet. Versenyre akar kelni Hofer régi gőzmalmaival. Az apai örökség azonban kevés az építkezéshez. Rokona, Albert, aki ügyvéddé lett, eleinte támogatja tanáccsal, de mikor tőle kölcsönt, vagy jótállást kér, megtagadja segítségét, mert közben megkérte Hofer leánya kezét. Hofer leányát István is megkérte, de kosarat kapott. A két

rokon tehát így éles ellentétbe kerül. István ráveszi édesanyját, hogy az ő birtokrészére vehessen kölcsönt. Az egyszerű asszony ebbe is beleegyezik, de kívánja, hogy házasodjék meg. A csinos Modok Zsófit ajánlja neki feleségül. István kész elvenni: „Ha nem a szívemnek, hát a szememnek“ — mondja István. De Istvánnak van hűséges szeretője is: Nagy Barna Julis, akinek István minden lelkiismeretfurdalás nélkül kiadja útját. (I. felv.)

A II. felvonás hat hónap múlva történik. A malom fölépült ugyan, de a kezdet nehézségeit nem tudja István leküzdeni. A Hofer malmával nem tudja felvenni a versenyt. Munkásai is elégedetlenkednek, gondjai mindinkább nőnek. A sok gondot tetézi szerencsétlen házassága Zsófiával. Nem értik meg egymást, csupa harc-háború az életük. István vígasztalásul visszajár régi szeretőjéhez, ami egészen lehetetlenné teszi otthoni életét. Albert, ki hozományképen kapta Hofer malmát leánya kezével, rá akarja venni Istvánt a malom eladására. István hallani sem akar erről, de ekkor megfenyegeti Albert, hogy váltói, melyek Hofer kezében vannak, másnapra esedékesek. A kétségbeesett István Andris öccsének ládáját feltöri és kilopja belőle Andris takarékkönyvét. Végül összekap feleségével, aki öngyilkossági kísérletet követ el, de Andris, az öccse megmenti. (II. felvonás.) A II. és a III. felvonás közt kéthónapi idő telt el.

István minden vállalkozása kudarcot vall. A malom alig jövedelmez, az eladásra került liszt dohos. A háza elhagyatott. Felesége hazament anyjához. Csak Andris és Julis tart ki még mellette. István a küzdelemben teljesen kifáradt, belátja, hogy minden törekvése hiábavaló volt. Nem talál egy mentő gondolatot sem. Ilyen állapotban nyit be hozzá Albert: Andrisnak még meglevő kis örökségét szeretné megvenni. István elkeseredését még fokozza Nagy János is, aki meg éppen az Andris szomszédságában levő darab föld megvételét sürgeti, amihez a takarékból kivett pénz kellene. István leszámol életével: visszatért feleségének barátságos szóval ajánlja, hogy legyen hűséges gondviselője Andrisnak. Aztán kitántorog s föbelövi magát. (III. felvonás.)

Ebben a drámában sok érték rejlik. Akadémiai bírálói (Heinrich G., Alexander Bernát, Bánóczy József, Császár Elemér és Váczy János) igen nagy elismeréssel szóltak róla. A dráma azt példázza, hogy a parasztember számára csak a megadott életkeretek nyújthatnak boldogulást, ha kilép ebből a körből és az új idők szelleméhez akar igazodni, szembekerül mások érdekeivel, hozzátartozói sem értik meg, bukás a sorsa.

A darab jelességei: kerek, egységes szerkezet, biztos jellemfejlés, érdekes meseszöveg és pompás, törölmetszett, népies zamatú nyelv. A darab szerkezete alaposan átgondolt terv szerint épült fel. Sehol egy késleltető mozzanat, a cselekvény gyorsan halad a kifejtet felé. Még feltűnőbb a jellemrajz ereje. A főhőst művészi igazsággal érdekesen állítja elénk. Igaz ugyan, hogy Réz Istvánnak vannak hibái is, melyek nemesérszű szíve és gondolkozása mellett furesán hatnak.

Van szeretője, akit nagyon szeret, de kész érdekházassága miatt elutasítani magától. Ez az egy nagy hibája a főhős jellemrajzának. Többi alakját kifogástalanul rajzolta meg. Elsősorban a szerencsétlen Modok Zsófiát, a szép, de egyszerű falusi leányt, ki sokat tűr, szenved, míg végre is az elnyomott szenvedély hevességgel tört ki belőle. Az özvegy anyát, ki folyton aggódik István vállalkozása miatt s félti fiatalabb fia örökségét is. Nagy András, a község szája, fontoskodásával. A becsületes, munkás András, ki pártját fogja bátyjának, elfojtja Zsófi iránti szerelmét, akkor sem fordul bátyja ellen, mikor ez kilopja takarékbetétkönyvét, mert bízik bátyjában. Tőfenékné, a pletykahordó öreg parasztasszony, Schwarz Dávid boltos: ismert típusok.

Ez a színmű nem került előadásra, pedig méltán megérdemelte volna. Sajó megpróbálkozott vele előbb a Vígszínháznál, ahol azzal az őszinte kijelentéssel utasították vissza, hogy más világnézetű szerzőkhöz vannak szokva. A Nemzeti Színház ridegen zárkozott el a mű előadása elől. Pedig ez Sajó Sándor legjobb műve. Csekély fáradsággal és mégis sikerrel adhatná elő még most is a Nemzeti Színház. Kár volna ezt a sikerült alkotást örökre eltemetni.

Sajó Sándor utolsó drámai műve: *Zrínyi Péter*, történeti dráma három felvonásban, utójátékkal, melyet a Magyar Tud. Akadémia 1913. évi Koezán jutalmára küldött be, de a bírálók mellőzni voltak kénytelenek, mert tárgyánál fogva nem illett be a pályázat körébe.

A három első felvonás színhelye Csáktornya, az utójátéké Németújhely. A cselekvény ideje 1670–71.

Csáktornyan tanácskozás folyik. A magyar két ellenség közt vergődik: egyik a török, másik a német. Zrínyi Péter azt hangoztatja, hogy a töröktől kell megszabadulni. Az elégedetlen magyarok a császár ellen kelnek ki. A császár semmibe sem veszi a magyart, gyötri, nyúzza. Zrínyi a császárban a magyar királyt látja. A magyar királynak kell segítséget nyújtania a török ellen. Reméli, hogy ő lesz a horvátországi seregek generálisa. De csakhamar csalódik. Rottal gróf kancellártól megtudja, hogy a császár Herberstein gróft nevezte ki generálissá. Ez újabb csalódás, továbbá felesége izgató szavainak hatása alatt elhatározza, hogy a törökkel köt szövetséget a német ellen. Felesége, Katalin, már előre látja, hogy férje lesz Erdély fejedelme és Magyarország koronája is Zrínyi fejére száll. (I. felvonás.)

A dráma előkészítése sikerültnek mondható. A történeti valóságnak megfelelően, de lélektanilag is elfogadhatóan indokolja meg a szerző Zrínyi Péter

elhatározását. Az ügyesen és élénken egymásbafűződő jelenetek hű korpépet adnak. Igaz vonásokkal rajzolja meg Zrínyi Miklós özvegyének alakját, ki már nem találja otthon magát Csáktornyan és még jellemzőbben állítja élénk Zrínyi Péter hiú és nagyravágyó feleségét, Katalint. „Kell lennie egy férfinak, aki vezérül álljon nemzete elé, és azt akartam, hogy te légy ez a férfi, mert hívságos vagyok és nagyravágyó és azt akarom, hogy nagynak lássalak téged, e tebbened magamat, én hősi, én uram!” — így tüzei Katalin Zrínyi Pétert.

A magyarok és Zrínyi bíznak a török szövetségben. Már híre is jár, hogy a török sereg közeledik és Zrínyi lesz ennek fővezére. A hír Bécsbe is eljut. Herberstein generális megérkezik és kérdőre vonja Zrínyit, kiből kitör minden magyar keserűség. Herberstein lázadónak nevezi Zrínyit és megfenyegeti. Majd megérkezik Achmed aga, a kanizsai basa követe, akivel Zrínyi egykor nem egy csatát vívott. Achmedtől megtudja, hogy a török sereg nincsen útban és a szultán nem bízik meg benne és nem látja célszerűnek a császárral kötött békét megszakítani. Zrínyi megátkozza a törököt, majd előveszi kardját és kiáltja: „Menedékem, reménységem, szerelmem, életem! Tudom, mi van rád írva, szívembe van véve jelszavad: Vincere aut mori.“ (II. felvonás.)

A II. felvonás erős, drámai feszültségű. Különösen sikerült részei Zrínyi-nek Herberstein generállal és Achmed basával való drámai jelenetei. A cselekvény fokozatosan fejlődik. Részvétünk erősödik a főhős iránt, akinek most már két halálos ellenséggel kell megküzdenie.

A rövid III. felvonásban tanúi vagyunk a nagy pusztulásnak. Párthívei elhagyják, a zágrábi érsek értesíti Zrínyit, hogy Bécsben mindent tudnak, s iparkodik rábeszélni, hogy forduljon Bécs felé. Ofelsége hatalmas és kegyelmes. A császári had készen áll, Spankau generális is közeledik. Zrínyi meghozza a nagy áldozatot: elküldi János fiát Bécsbe. Zrínyi fényes álmai, reményei, merész vágyai és hite megsemmisültek. Bukovácsky végvári kapitány jó hírrel érkezik: jó a török segítség, de Zrínyit kívánják kezelni; minden késő, Zrínyi-nek menekülnie kell. A császári katonák berontanak, pusztítanak, fosztogatnak. (III. felvonás.)

Ez a felvonás a leggyengébb. Erőtlen, bágyadt. Zrínyi tévovázása, tehetetlensége különösen hat. Fel kell mennie Bécsbe, kegyelemre. Hajótörött, aki a roncsba kapaszkodik. Merész álmodott: hazájának jobb sorsot, magának angyalokat, kik lengedezve szállnak föléje, és a keeserű ébredés: Bécs.

Az utójáték a németújvári várban. Zrínyi még a börtönben is reméli, hogy visszakapja szabadságát, hiszen már egy év óta kínlódik itt. Csakhamar azonban megtudja a szomorú valót, hogy Frangepánnal együtt fejvesztésre ítélték. Csak még feleségét szeretné látni. Utolsó kérését teljesítik. Zrínyiné tépett ruhában, kuszált hajjal, örülten jelenik meg. Nemsokára felhangzik a dobzó, Zrínyit és Frangepánt a vesztőhelyre viszik. — Az utójáték kissé elnyújtott. Jobb lett volna, ha a szerző a III. felvonás után színváltozást ír elő, amelyben egészen röviden, drámai gyorsasággal fejezte volna be a tragédiát.

A Zrínyi Péter Sajó Sándor utolsó színpadi műve. Nem remekmű, de vannak benne figyelemreméltó mozzanatok. Minden hibája mellett is értékes alkotás. Tárgyválasztása szerencsés és Sajó a cselekménynek drámai erőt és hatást is tud adni.

Legjobban sikerült az első felvonás, a második felvonásban is sok a drámai erő és feszültség, a harmadikban hanyatlik a darab. Hősei jellemrajzában van sok igazság, rokonszenves vonás, de van következetlenség is. Ebben a művében is a mellékalakok jellemrajza a sikerültebb. A darab alapgondolata: a magyar hiába küzd nagy célokért, becsületes módon, hiába akarja nemzetét megmenteni — elgáncsolják. Hiába minden küzdelem, mert legjobbaink vagy árulók, vagy vértanuk lesznek. Az árulók sokáig élnek, a vértanuk örökké. Sajó Sándor erős lírai egyénisége ebben a darabban tör elő egész erővel. A szereplők beszédéből kihallatszik a költő meggyőzően erős hangja. A történeti tényeket lelkiismeretesen átkutatta és erős történeti érzéke segítette abban is, hogy egészen korhű legyen. A kor szelleme a maga teljességében él ebben a műben. Nyelve erőteljes, archaisztikus magyar próza. A párbeszédék helyenként elnyújtottak, kellő rövidítésekkel ezen a hibán könnyen lehetne segíteni. A dráma fordulatainak indokolása kevésbé sikerült.

Csak a teljesség kedvéért említem meg, hogy Sajó Sándor írt egy *Vihar* című egyfelvonásos operaszövegkönyvet is, mely valószínűleg a megzenésítésre vállalkozó Fischer Károlynál lehet. A költő családja e kézirat sorsáról nem tud semmit.

Sajó Sándor mint drámaíró is tehetség volt. Hogy nem sikerült valamennyi alkotása, magyarazza az a körülmény, hogy Sajó Sándornak nem volt alkalmá ifjabb korában a színpad technikájával közvetlenül megismerkedni. Tanárkodásának első éveiben Nyitrán, Újverbászon, Jászberényben megfelelő színelőadást is alig láthatott. Akármilyen elméleti képzettsége is volt a dramaturgia terén, nem pótolhatta a színpad gyakorlati ismeretét. Innen is erednek legjavarészt művei fogyatkozásai. Annyi bizonyos, hogy Sajó Sándor komoly, becsületes írói és művészi célt tűzött maga elé. Irodalmi értékeket akart adni. Két műve: a *Zrínyi György házassága* és a *Réz István*, érték. Szegényes történeti vígjáték irodalmunkban a *Zrínyi házassága* elismerésreméltó, számottevő alkotás. A *Réz István* című parasztragédia pedig enemű drámairodalmi termékeink között egyik első helyet foglalja el. Többen kísérleteztek a magyar parasztragédiával, egyiknek sem sikerült jobban, mint Sajó Sándornak, s éppen ezért volna érdemes ezt a művét a Nemzeti Színházban új életre kelteni. Meg vagyok győződve, hogy ez a kísérlet sikerrel járna.

Kazinczy Ferenc kiadatlan levelei egy felső-
magyarországi táblabírához.

A felvidéki Kandó-család levelesládájából három kiadatlan Kazinczy-levél került a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárába. A levelek címzettje *szemerei Szemere Albert*. Kazinczy leveleinek akadémiai kiadásában csupán egyetlen levél ismeretes tőle (1809. június 14) — ez is a jegyzetanyagban van közölve, — Kazinczytól hozzá egy sem. Kiletéről és életkörülményeiről csak néhány elszórt feljegyzést olvashatni. Azokat az adatokat, amelyekből sikerült róla valamelyes képet alkotni, *Kazinczy leveleinek* reá vonatkozó megjegyzéseiből, *Kazinczy Magyar Pantheon* című munkájából, a magyar család-történet két standard művéből (*Kempelen Béla, Magyar nemes családok*. — *Nagy Iván, Magyarország családai*) és abból a két halotti beszédből merítettük, amelyek Szemere Albert halálakor a tolcsvai református templomban elhangzó-
tak és nyomtatásban is megjelentek.¹

•

Szemerei Szemere Albert a legrégebb magyar nemesi családok egyikéből származott. Hagyományuk a honfoglaló Huba vezérig vezeti vissza a familia eredetét. Innen: *Szemere de genere Huba*. Ugyanebből a családból való a politikus Szemere Bertalan és Pál, a költő, Szemere Albert nagybátyja Bertalannak, de közeli rokonságban volt Pállal is. 1760. január 31-én született Tolcsván, Zemplén megyében. „...származását vette Néhai Tek. Szemere György Úrtól, és Tek. Mezössy Éva Asszonytól.”² Sárospatakon iskolatársa volt Kazinczynak. Fiatal korukban minden bizonnyal jó barátságban voltak, de barátságuk később megszakadt. Érdeklődött a tudomány és irodalom iránt is. Majoros András a halotti beszédek magasztaló, ünnepi hangján írja róla: „...nemesi méltóságát még inkább nevelte azzal, hogy elméjét a’ tudományok által jelesen kipalléroztta, jó szívének, igazság szeretetének a’ maga hasznát is feláldozta, hazájának, vallásának virágzását szívből óhajtottta, tehetsége szerént előmozdította...”³ A magyar nyelv és irodalom iránti érdeklődése kitűnik az itt közölt késői levelekből is, bár ugyanezekből nyilvánvaló az is, hogy érdeklődése nem tartott lépést a korrallal. Kazinczy meg is rója ezért. De Kazinczy az,

¹ Halotti predikáció az élet betségéről ’s annak helyes használatáról, melyet néhai tekintetes *szemerei Szemere Albert* Úrnak végső tisztelete megadásakor a’ Tóltsvai Ref. Templomban Augustus 22-dik napján 1824-ben elmondott *Somosi István*, Tóltsvai Ref. Predikátor. — Halotti beszéd az igaz nemes-ségről, melyet Néhai Tek. Nemzetes és Vitézlett *Szemerei Szemere Albert* Úrnak, míg élt több Tek. Ns. Vármegyék fő Táblabírájának hideg tetemei felett a’ Tóltsvai Ref. Templomban Augustus 22-dikén 1824. esztendőben elmondott *Majoros András*, a’ Tisztességes Tudományok Professora. — Sárospatakon, 1825. 63 lap. — (A halál napjáról egyik emlékbeszéd sem ad felvilágosítást.)

² Somosi: I. h. 26. l.

³ I. h. 48. l.

aki (II. levél) írásra is ösztönzi: „Csak versbe kellene önteni az efféléket, melyek nálad úgy lobognak, mint a' nyári estvéken az ég' tüzei, 's kélsen állana a' Magyar Martialis.“ Szemere Albert meg is fogadta Kazinczy tanácsát. A következő évből verse marad fenn: *Az 1808. csendesnek dicséért országgyűlés* címmel.⁴ Fiatalkori barátságuk azonban inkább politikai felfogásuk rokonságára mehetett vissza és éppen politikai eltávolodásuk miatt szakadhatott meg férfikorukban. A választékos, művelt Kazinczy nem tudta már méltányolni a műveltségben megakadt, s politikai megnyilatkozásaiban mértéket nem ismerő, kurucosan szokimondó táblalabírárt.

Szemere Albert a 18. század végi és 19. század eleji jellegzetes, felvilágosodott megyei úr volt, aki Habsburg-ellenes magatartásában szívesen kacérkodott a francia forradalom és a szabadkőművesség eszméivel is. Minden bizonnyal jól ismerte Kazinczynek Martinovicsékhoz fűződő kapcsolatait is. Erre vall Kazinczynek 1794-ben anyjához írott egyik levele. Midőn az összeesküvés leplezésekor Regmecen, édesanyja házánál elfogják és Budára viszik, az útbaeső Liszkáról ezt írja haza: „Édes Asszonyám! Szemere (Albert) Úr azt a' barátságot teszi, hogy maga megyen Regmcczre 's elbeszéli mindent.“⁵ Ha az itt közölt (I.) levél tartalmát összevetjük Kazinczynek kiszabadulás utáni magatartásával, nyilvánvalóvá lesz előttünk, hogy Szemere Albert Kazinczy irodalmáros érdeklődésén túl, politikailag is rokonszenvezett a francia forradalommal.

Fogságából való kiszabadulása után Kazinczy minden viselkedésében, de elsősorban politikai véleménynyilvánításban óvatossá válik. Kényes és különösen óvatosságra intő problémája volt Napoleon személye. A legnagyobbakkal egy rangon tiszteli. — „...mindent szabad genievel“ — vallotta s Napoleonnal kapcsolatban átvitte ezt a tételt a politikára is. A francia forradalom túlzásai ellen gyakran tesz megjegyzést, de ha Napoleon személye kapcsolódik hozzá, azonnal megváltozik véleménye. A sajtószabadság buzgó barátja még a sajtó korlátozásait is helyesli, ha Napoleontól származik a rendelet. De, aki a Martinovics-összeesküvést követő hosszú várfogságok kínos éveit átélte, jobbnak tartotta Napoleonnól nem beszélni. El is került lehetőleg; csak legjobb barátainak írt róla, olyanoknak, akikben nyugodtan megbízhatott. A jó barátok közül Dessewffy József az egyetlen, akinek gyakran és teljes nyíltsággal szól róla. Ez a levélváltás annál érdekesebb, mert a konzervatív Dessewffy nem volt Napoleon-párti.

A fent említett levél a költőiségnek olyan nyíltságával vall színt Napoleon mellett, hogy az, akihez szólt, éppoly lelkes híve lehetett, mint az, aki ezt a levelet írta. Ez a két ember valamikor bizonyára fiatalos lelkesedéssel beszélgethetett arról a gondolatról, amely a 18. század végén megújulásra váró magyar írók legtöbbszörében egybekapcsoló kovász volt a megbénító császári erővel szemben, a francia forradalomról. Pedig abban az időben, midőn ez és a másik két itt közölt levél íródott, korántsem volt kettejük között meleg jó viszony. Kazinczy számára most már minden az *irodalmi gondolatban* összpontosult, s Szemere Albert — aki a megyei életben még mindég a forradalmár,

⁴ Közli: Paszlavszky Sándor (*Az 1808. csendesnek dicséért országgyűlés*. Írta Szemere Albert Tolcsván, 1808. nov. 25-én). Hazánk (Abafi), VII. k. 159—160. l.

⁵ Kazinczy levelei (Váczy kiadás). II. k. 395. l.

kuruc-magyar — nem maradhatott előtte rokonszenves. Megyei szerepléséről Kazinczy több barátjához írott levelében nyilatkozik lenézéssel. Nem tetszik neki meggondolatlan nyíltsága sem. Ő, aki éppen Szemeréhez írott levelében is magasztalja Napoleont, kikel volt iskolatársa ellen, aki ezt nyíltan, beszédben is vallja: „Szemere Albert egy studiózott nyomorult peczkes és esztelen oratiót monda. *Rendkívül való embernek* nevezte Napoleont *par excellence*, azaz így: *az a rendkívüli*...⁶ Máskor már ilyen szavakat is hallat: „Szemere Albert... a’ leghomályosabb, legortodoxusabb, legfuriosusabb fej...“⁷ Lesujtó megjegyzéseinek gyökerére egy másik Kazinczy-levelében kapunk felvilágosítást, amelyben arról számol be, hogy Szemere Albert az Újhelyen tartott partikuláris gyűlésen, ahol a só árának felemelését hozták nyilvánosságra, támadó beszédet mondott a császár ellen és nem volt tekintettel arra, hogy ez a fejedelem volt az, aki alatt „nyerte meg a’ Nemzet a’ Magyar Nyelvnek köz dolgaink folytatására fordítása által a’ maga legszebb dicsőségét és jusát; ’s ez állított a’ Bécsi Universitásban Magyar Nyelv Professorát; ’s a Korona Örökösét magyarul első példával ez tanultatja“.⁸ Kell-e ennél jellemzőbb példa a literátor Kazinczy magatartására? A magyar nyelv és magyar ügy szentséges tisztelőtében, minden viselkedésben mértéket tartó rajongás ez, mely gyűlöletet is ki tud váltani azzal szemben, akinek nincs kellő érzéke erre a becsületes önmérséklésre.

Az itt közölt levelek előzékeny hangja már korántsem a mély barátság szelleméből fakad, csupán a korabeli levelezés udvariassági szabályait követi.

I.

Tisztelt kedves barátom ’s atyámfia!

Az öcsémé a’ Szakács, a’ kiről szót tészek, ’s az is már másová bé van szegődve. Ezt tudván, ’s értvén a’ Hajdútól, hogy egvedül azért küldetik hozzá, jónak láttam őtet a’ levéllel együtt vissza fordítani. — Én semmi esetben nem vettem volna cselédcsalásnak lépésedet, noha örvendek, hogy a’ lépést úgy látom téve, a’ mint azt tenni illik. A’ ki olly igaz értelemben paterfamilias mint én és a’ feleségem, az mindég kap cselédet. Ezt annál kevésbé mondok, mivel igaz, hogy én és a’ feleségem a’ cselédséggel (Római értelemben vévén a’ *familiát*) felette szelíden bánunk, a’ jót szeretjük, a’ rosszat meg nem szenvedjük, jól tartjuk és fizetjük bérét szentül az utolsó fillérig.

Édes barátom! bár melly hízkelkedő nekem a’ Phaedrusból előhozott rend, hidd el, hogy barátságod azt reám igen helyén kívül alkalmaztatja. A’ gazdaság’ gondolj felette jól illenek a’ legnagyobb emberhez is. Nem szóllok Cincinátusról, Cúriusról etc. azok, azt mondhatnád, igen távol időkből előhozott példák. Nézzd a’ Haza’ nagy emberét, az αραε ανδρουv-t (férfiak királyát) *Vayt*, ’s lásdd, ha illetlennek tartja e’ ő is, a’ ház gondjait folytatni. Voltaire felől mondják, hogy elhúle rajta a világ, midőn ő a’ kis Fernéybe vévén magát, azt kevés idő alatt a’ legnagyobb virágzásba hozta, Washington pedig 7000. holdföldet szántatott minden esztendőben. Illy nagy példák mellé teheted a’ nagy Lónyait is. Ha majd dicső pályájába belé fárad, ’s megszűnik lenni Atyja a’

⁶ I. h. VI. k. 297. 1.

⁷ I. h. V. k. 92. 1.

⁸ I. h. IV. k. 291. 1.

Házának, a' maga házának lesz atyjává. Most hadd költse gazdag jövedelmét a' Patres Conscriptik között, mint igaz fényű csillagzat.

Nem hiszem a' megölés felől való hírt, 's az a tett olly irtóztató, hogy azt nem örömet hallom még a' leggonoszabbak felől is. De miolta töled hallám azon törön magamat, hogy micsoda trópusi lacutió volna az, a' midőn *meglettnék* mondjuk, a' mi *óhajtatik*.

Elfelejték valamit beszélni, a' mit nagy gyönyörűséggel hallottam, mind azért mert a' tett *igen szép*, — mind mivel az igen szép tett *igen szépen is van téve*. A' Prussziai Király Herczeg Hatzfeldet hagyá Berlinben, mikor az ellenségi birtokká leve, hogy ott az ő képét viselné. Ez, hogy ott maradhasson mint *tiszti személy*, hűséget ígére Napoleonnak. Azonban arra tántorodott, hogy Királyának titkon holmi tudósításokat, intéseket küldözgessen; melyek indítója, a' hűség, szép ugyan: de a' Népek' törvénye előtt vétkes, sőt az a' Morál előtt is, mert hittel játszani nem szabad, 's *két képet viselni* ocsmány dolog. Levele elfogattatott. A' cselekedet hírűl leve a' publicumnak 's kiki látta, hogy Hatzfeld felett halál lebeg. Viselős leánya Hatzfeldnek Napóleonhoz fut. Bébocsátatik. Kandalló mellett állott. Az Asszony térdre akara bukni Napóleon előtt, ez ölbe kapta 's nem engedte neki ezt az alázatást. Parancsol, hogy adja-elő miért jó. Ez elmondja. Napóleon kezébe adja az elfogott levelet 's kérdi, ha ismeri é az írást. — „Ah, a' szerencsétlen Atyámé!“ — Asszui, ugymonda N. míg a' levél existál, addig az Atyádnak nincs szabadulása. Az Assz. ismét esedezik. N. még egyszer elmondja a' szót, 's újra int a' szemével. Az Asszony mozdulást tesz a' tűz felé. De Napóleonra pillant, ha szabad é? N. elfordúl, 's megég a' levél. Akkor N. hozzá jó 's örülve mondja ezt: A présent il est sauvé. (Ecco nunc est salvatus.) Ezzel a' francia Atticismussal még a' *köszönetet* is elhárította magától.

Az izgalom igen szép virtusa az emberi szónak, 's valljuk meg, N. becsülhette Hatzfeldben azt a' botlást, melly azt mutatja, hogy az ő jobbágy hűsége balan(sír)ozta a' becsület' szava' kívánságát. En erről a' tettről inkább ítélnék mint hét milliő ember a' hazámban, mert magam is ezen sorson forogtam. Fejedelmünknek egy egy legszebb cselekedetei közzé tartozik, hogy nemes-szívű vala Gen. Vayval ismét hordatni a' fejér mentét.

De a' Hajdú nem akar várakozni, 's látom setétedik. Ajánlom magamat barátságodba 's maradok hív tisztelettel

Széphalom, 22 Xbr.

1807.

tisztelő barátod

Kazinczy Ferencz.

II.

Széphalom, 31. Xbr. 1807.

Édes barátom,

Leveledet a' tudva lévő Zsidó csak úgy adta kezemhez, ha néki róla receptjét adok. Minthogy úgy kívánta, adtam.

Bár melly nagy légyen is a' hyperbóla a' Saul történetének az én minapi levelemre tett alkalmaztatásában, örömmel vallo, hogy az egy felette szerencsés gondolat. Voltairenek csudált epigrammái mind ilyenekből állanak. Csak

versbe kellene önteni az efféléket, melyek nálad úgy lobognak, mint a' nyári estvéken az ég' tüzei, 's késsen állana a' Magyar Martiális.

Egyéb eránt én örvendek ugyan, midőn magamat elmés és szeretetre különben is méltó emberek által szerettetni látom, 's tudom, hogy a' barátság gyakorta szól oly formán mint a' hízelkedés: de annyira távol vagyok attól, hogy az afféléket pengő pénz gyanánt vegyem, hogy inkább azt mondhatom-el, hogy egy egy kínosabb nemét a' halálnak nem ismérék, mint a' tömjén' füstí által való fúlasztást. —

Ut matrona meretrici dispar erit, atque
Discolor, infido scurrao distabit amicus.

A' *tette* azt a jegyzést teszem, hogy eddig ugyan a' *tettek* csak rossz értelme volt a' pinguis populusnál, és annál sok ideig ezután is csak rossz lézen: de a' kik a' dcák és német literatúrával ismeretesek, a' hang' hallására megemlékeznek a' *facinus* és *That*-ra. Ennek jó oka van. Hogyan mondom-ki hát különben a' pulchrum facinust? *Cselekedetnek* e? — Hosszasan meglehetne mutatnom példákat által, hogy ezt úgy nem *kell*. Osztán ide is illik a' mit Horátz mond az erdő lehulló 's ismét új meg' új leveleikről. —

2.) Az említett szállásnak nem tudok más nevet adni, hanem ezt: *Ilypallage*. Ámbár az illy *substitutióra* nem tudnék példát előhozni Római Classicusból, de annyi csak ugyan igaz, hogy az *substitutió*. És úgy hadd legyen *Ilypallage*.

3.) A' ki illy későn fog a' sertés neveléshez, jól teszi, ha azoknak tanácsával él, a' kik régen fogtak hozzá, mert foghattak. Olsvári nekem hasznomra volt ott, 's nem átalom megvallani, hogy hasznomra volt.

4.) Egy bizonyos cikkelyére levelednek, édes barátom csak azt jegyzem meg, hogy ha abban a' bizonyos dologban gyengeségem volt vagy van, azt a' gyengeséget az is ingerlette a' mit leveledem olvasok — az, hogy midőn szívem tisztának kiált, látom, hogy még a' jők által is vádoltatom. 's vagy a hátamra kell ragasztanom árkusokra írandó apologiámat, vagy azt kell látnom, hogy kárhoztatnak, még pedig kihallgatatlanul. Ennek természetes következése az, hogy a' vádoltatás' kárhoztatás' okát úgy nézzem, mint a' melyre megrendülhetek. Mikor az ember valakit kárhoztat, jól teszi, ha előbb magát a' vétek eránt megvilágosítatja; vagy ha azt nem teheti vagy tenni nem akarja, sorban előszámlálja magának mind azon eseteket, a' melyek lehetségesek. Péld. ok. ha a' cselekedet ostoba gögből, kevelységéből, neveléses familiai Dölyfből esik — úgy igen is rút. Ha valaki érte bosszút áll — úgy igen is keresztynséggel, moralitással ellenkező istentelenség, gonoszság — ha csak onnan ered, mert praejudiciummokkal megvívni nincs elég erőnk, úgy nem egyéb mint gyengeség — ha csak szelid módokkal, ha csak szeretettel teljes és csendes capacitatio által igyekeztünk megfordítani, de nem csak erőszakkal nem ellenkeztünk, sőt érezvén, hogy kiki szabadon alkotja a' maga szerencsésjét, szabadjában hagytuk annak a' kit illet, a' dolgot, azolta pedig nem csak szerencsétlenekké nem igyekeztünk tenni azt, a' kik által magunkat kínosan illetve gondoljuk, hanem peroráltunk is mellettek 's másokat a' perfecta obligatiók teljesítésére buzdígtattuk, úgy már heroismus is. Ezeket és még több illyeket fel kellene tenni édes barátom, a' kárhoztatás előtt mindenről, a' kit néha nem

ismertünk éppen érdemetlennek becsülésünkre, 's sokkal közelebb járnánk az igazsághoz mint midőn valakit szeretetlenül kárhoztatunk. 'S kérdés hogy a' mit francziásan a' praejudiciumok' respectálásának nevezünk, néha nem az okosság sugallásainak követése e? Nékem nem volna nehéz ezt a jelenvaló dologban is megmutatni. Osztán a' más félen is illyes mustrát kellene tartani per omnes casus posibles, 's mindenik mellé tenni: ha pedig ez ezt is tette, már úgy magának köszönje baját 's elégedjen meg vele hogy nem csak bántatik, hanem etc. etc.

Ezek hosszú magyarázatokat kívánnak, arra pedig itt sem hely sem idő. — —

A' mint veszem észre, Te a Hazai Tudositások czimje alatt kiadott újság-leveleket nem ismered, hogy Szemere Pál barátunknak nyomtatott írását úgy közöld velem 's ő úgy közli veled, mint újságot. Barátom, én ha lopnám is reá a' 13 fto, mert esztendeig annyiba kerül hordatása, ez újság nélkül el nem lennék. Sokat nem tudsz, a' mi a' Haza dolgaiban 's literaturájában történik 's lelked sok gyúlasztás 's táplálat nélkül marad. — Én Szemerének ezen írására nyomtatva 's épen ezen Ujság levelek által feleltem. Ohajtom hogy azt is lásd. Palitok fénye lesz literaturánknak, csak Sógora tanácsát ne kövesse. Meglehet, hogy a' Prókátorság mindnek felett pedig a' minden egyéb falatoknál zsírosabb falat, a' Vármegyei szolgálat; amelly azokat is, a' kik jók, impostorságra tudja tántorítani, többet hoz-be a' konyhára; látjuk az Országban mindenfelé, hogy mint gazdagodnak azok, a' kik azt viselik. De a' poéta

vivit siliquis et pane secundo,

's nem gondol a' gazdagodással, hanem csak azzal, hogy a' jóknak emlékezetekben élhessen.

Hogy Ragályi Szemere Pálnak ezt a' munkáját gúnyolhatta, meg nem foghatom. Nem vártam azt. Azonban az emberi szívnek sok gyengéji vannak. Mind Szemere Pál mind Ragályi Tamás igen érdemes ifjak. Őket Scu calidus sanguis seu rerum iustitia versat, hadd veszekedjenek. Ha praedestinálva vannak, jók lenni, idővel egy célra jutnak. Jó hogy ezt tudom. Palinknak magam fogok irni eránta. Kérni fogom, hogy siketüljön-meg a' gáncs eránt, 's az neki csak ingerlés gyanánt szolgáljon a' nagyobbakra. Ez az egyenetlenség, ez a' vetélkedés még hasznára lehet Literaturánknak.

A' Kovács Józsefhez írt versben sok jót találtam, és sok hibást. Pali nagy kedvellője a' Német Poézisnek. Azt fogom neki tanácsolni, hogy ha valamely munkájáról ítélni akar, fordítsa azt németre, 's olvassa-meg figyelmesen. Akkor mingyárt rá ismér, mi kíván törlést.

Éjfél van. Feleségem a' kis lánykájával, a' ki már ma 27 napos, és a' ki anyja emlőjén olly kövér fog, a' mint látszik, lenni, mint a' nénje volt, 's a' sógor asszonyom a' szomszéd szobában alusznak. Én is ágyba vetem magam. — Adjon boldog új esztendő't Néked is az Isten. Élj szerencsésen!

tisztelő barátod:
Kazinczy Ferencz.

III.

Tekintetes

Szemerei Szemere Albert Úrnak,
T. Zemplény Vgye TörvényBírá-
jának etc. etc. etc.

Toicsva.

Második levelemre nem kaptam választ. Pedig vártam, legalább a' leg-hosszabb &-ra nézve. Fáj nekem általad úgy félre-értetni, 's gyanújában lenni az olly tetemes botlásnak. Itéld meg magad hideg vérrel és el nem fogott lélekkel, mint *kell* nekem *azt* nézmem, a' ki az illy félre-értéseknek oka. Azonban még is azt vallom, hogy ha legkisebb mértékben is bántom azt, vétkees vagyok 's méltán lakolok. — Cserépy Károly Úr nálam vala 21. Jan. Sokat beszéllék a' Diaetáról, és az általunk kettőnk által értett Hypallages Úrról. Azt mondja, hogy nem igazak, a' miket beszélltek róla. Periculosum est credere et non credere. etc. Rhédey Lajos Szent Leopoldnak Vitéze, Drevenák Úr Udvconsiliárius, még pedig taxa nélkül. Cserei Kamarás. — Gr. Teleki Sámuel nagy Keresztes Vay e, vagy Bay, vagy Fáy Barnabás, mert három Újság hármok között botong, Kis-Keresztes. Ismered gondolkozásomat: Az efféléken sem nagyon kapni nem kell, sem kevesebbnek nem tartani, mint az Adó kegyelme és a' köz opinio érdemlik. A' jót rosszá, a' rosszat jóvá nem teszik, 's jókon szépek. Adieu.

30. Jan. 1808.

3a Febr.

Ma veszem Szemere Pálnak levelét. Jön. Ragályi Tamással Balajtra, Szántóra, Toicsvára igyekszik, 's nálatok lesz Susána napja táján, azt írja. Ha elérkezik, ne vondd el, kérlek, hadd lássam minél előbb. Addig pedig pirongassd-meg a' *Tekintetes Úr* titulusért. Minek az? kivált barátok között, pedig ő és én azok vagyunk és leszünk.

Gróf Desöffy Jósefnek a' ma érkezett Hazai Tudositásokban egy szép verse áll az új Császárnéről. Francia lélek van a' versben, — epigram-máskodik.

Bajuzsos Magyarok! *Szép 's jó Királynéhoz*

Kik a *mult időből* már régen szoktatok,
etc. etc.

Bizonyosan nem fog tapodni reátok,

Az a' szép láb nem ny o m; az a' szép kéz e m e l.

A' szabad emberek' szíves tisztelete

Száz hízkeledésnél, érzi, hogy többet ér,

Férfjének a' Magyar legkedvesbb Nemzete —

Az is, ki ezt írta, sem nem vár sem nem kér.

Ha hordatod a' Hazai Tudositásokat, nem szükség kiírnom verseit: ha nem hordatod, méltán büntetlek azzal, hogy ki nem írom.

Az utolsó verset hány ember mondhatja-el vallyon magára? Desöffi rendszeren nézhet a' Rhédey Lajos felpántlikázott mellyére, 's kérdés, mellyik szebb, és mellyikben van több kevélység? Azonban Desöffy Desöffy maradhatna, ha pántlikás mellye volna is.

Tolnai Gábor.

A Dorottya népiessége.

Csokonai komikus eposzának forrásaival és mintáival sok kiváló értekezés foglalkozott. Versényinek sikerült pontosan kimutatni Pope Elrablott hajfürtjének *Dorottya*ra gyakorolt hatását (Ik. 1898.), újabban pedig Binder Jenő foglalkozott Croce és Csokonai néhány versének kapcsolatával (E. Phil. K. 1925). Ugyanitt Binder megcáfolja Susmel állítását (Corvina VI.), mely szerint a *Dorottya* alap gondolata az olasz Sacchetti művében keresendő.

Az idegen hatások mellett még mindig maradnak a Dorottyanak olyan eredeti magyar szépségei, melyek mélyen gyökereznek a nemzeti szellemben. Ezeket, s így elsősorban Dorottya alakját, idegen hatással nem magyarázhatják. Dorottyt eredeti alaknak s Csokonai egyetlen tökéletesen jellemzett személyének tarthatjuk. Joggal mondja róla Salamon Ferenc: „oly maradandó típus irodalmunkban, mint Tartuffe, Dandin, a fősvény stb. a franciáknál“. (Irod. Tanulm. I. 322. l.) A hasonlat szerencsés. Molière alakjai nem egyebek, mint a fabliauk művészi tökéletességre emelt figurái, s mélyen a francia népi humorban gyökereznek. Csokonai alkotóerejének csorbítása nélkül Dorottyanak is megkereshetjük rokonait a magyar irodalomban.

A farsangban férjhez nem ment leány alakja először Gyöngyösi *Igaz barátság*nak és *színes szeretetnek tükörében* fordul elő. A színdarabban minden motiválás nélkül jelenik meg Electra, hogy panaszait előadja; majd ismét eltűnik. Azután a *Kocsonya Mihály házassága* címen ismert pálos vígjátékban találkozunk egy öreg leánnyal, kitől az előbbihez hasonló szavakat hallunk. Megszaporodnak a vénleány panaszát előadó versek a XVIII. századi daloskönyvekben, s végül találunk ilyeneket a népköltési gyűjteményekben is. A leányok, akiket ezek a versek megrajzolnak, testben és lélekben oly hasonlóságot mutatnak egymással és Dorottyával, hogy összefüggésük beható vizsgálatot érdemel.

1. A panaszkodó vénleány rendesen öreg és visszataszító figura. Az egyik elmondja, hogy harminchárom pártát viselt már el, nincs reménye a férjhezmenére. (Vásárhelyi daloskönyv 74. l.) Ime Kocsonyáné leánykori panasza:

Eltem holtig szomorú,
Fejemen a koszorú,
Szár az, mint a vén korú,
Hasam, s faram domború.

(Act. III. sc. 5.)

Egy másik vénleányt így becéz az édesanyja:

Esztendeje hatvankettő,
Foga sínes több, csak vagy kettő,
Kicsike még, hadd nőjjön még,
Száz esztendő, nem vén a még.

(M. Népk. Gyűjt. II. 219. l., 5. d. V. ö. még
Erdélyi: Népd. I. 295. d., Vadrózsák I. 324. d.)

Dorottya:

Mert úgy is már akkor viselt agg-koszorút,
Hogy a burkus kezdte a másik háborút.
Még sem oldhatta meg annyi sok esztendő,
Bár már hatvanötöd fűre lesz menendő.

Majd később:

A vénség kitördelte kettőn kívül a fogait.

Csokonai hősnőjét kora, viselete (koszorú,) testalkata, fogainak száma, mind hasonlónak tesz a többi kigúnyolt vénleányhoz.

2. Igen nagy szerepe van a vénleányok életében a pártaviselésnek, Erről a külső jelről ismerhető fel leányvöltük, e miatt gúnyolják őket leggyakrabban. Nem csoda hát, ha a panaszdalok között egyet sem találunk, mely ne szidná a pártát. Ezt a tiltakozást a pártaviselés ellen a szerzők a leány szájába adják. Gyakran túlmennek a jóízlés határán s eléggé durva komikummal mulattatják közönségüket. A vénleány képes beszédet használni, párt- és főkötviseletről beszél, mikor férjhezmenési vágyát restelli nyiltan kimondani. Electra így szól:

Vellem nagy jót tennie, ki engem kivene
Pártám Gyűlölségébül.

Majd:

Únt pártám szennyébül, mint bűnöm terhébül
Adna Isten kikelészt.

(Igaz Barátságának stb. Actus III. Scena V.)

Másik leány:

Ha tisztességemet nem félténém:
Az pártámat mindjárt tűzbe vetném,
Az fejkötőt fejembe kötném.

(Régi magy. vit. én. II. 175.; v. ö. még: Komáromi énekeskönyv III. d. E. Phil. K. 1899, Vásárhelyi daloskönyv XXXVII. 47. l., Erdélyi: Népd. I. 295. dal, Vadr. I. 247., 324., 360. sz. dalok.)

A vénleány Istenhez könyörög, hogy pártájának fogságából megszabaduljon. Mindegyikük el akarja pusztítani ezt az átkos viseletet, egyik tűzretenné, másik vízbedobná. Valamennyien főkötvő után vágnak.

A pártagyűlölet Dorottyának és leánytársainak is sokszor hangoztatott érzése. A végső megoldást a költő egyrészt házassággal, másrészt a pártakérdés elintézésével találja meg. Csokonai a vénleánydalokhoz hasonlóan két oldalról is megvilágítja ezt a nehéz kérdést. Egyrészt mint szemlélő gúnyolódik a vénleány viseletén, másrészt Dorottyát beszélgeti, s elmondhatja vele ebből származó keserveit. Egy helyen megjegyzi hősnőjéről: „méltó, hogy reá örök pártá asszon“, máshol csapatáról, mint „pártára únt had“-ról beszél, hiszen „a leány életnek legnagyobb unalmat a párták tétetnek“ — állapítja meg Venus is. Dorottyának pedig egyik aggodalma: „hogyan megyek pártába' a szentek Paradicsomába?“

3. A pártá azonban csak külső jele annak, hogy a leány nem kapott férjet. Így a pártá elleni elkecsereedés nemsokára komolyabbra fordul, s a vénleány arról panaszkodik, miért nem mehet férjhez. Az öreg leány férjhezmenési vágya nagy komikumot rejt magában, s így ez a központi része minden farsangi gúnyversnek. Ez a vágy néha egészen leplezetlen formában nyilvánul meg. A XVIII. század diákverselői gyakran szabadjára eresztett képzelettel festik a férfit kívánó leány érzésvilágát. Ha egy pillantást vetünk ezeknek a verseknek nyelvére, könnyen megbecsátjuk Csokonai ízléstelennek vélt kifejezéseit. A vén-

leány panaszkodásának gyakran csaknem azonos a menete; vizsgálódásunkban ezt fogjuk követni, annál is inkább, mert ez Dorottya monológjának felépítésével is megegyezik.

A vénleány gyakran Istentől kér segítséget, vagy hozzáfordul szemrehányó panaszával. Ilyen könyörgést találunk Gyöngyösinél:

Száunny Isten, ne hadgy ell, engemet is úgy ell,
Szány, pártámbul szabadécs.
Szány sok kérésemre s esedezésemre,
Szány kedves napot fordécs,
Szány egy jó legénnyel s kívántam személlyel,
Szány, engemet boldogécs. (i. h.)

A másik leány kérését inkább szemrehányásnak mondhatnók:

Örök Isten, hát én hová légyek?
Talán nem akarod, hogy örüljek,
Ez világban hogy én vígan éljek?
Vagy férffal én együtt fekögyek?

(Régi magy. vit. én. II. 173.; v. ö. még: Kom. én. i. h. és Vadr. I. 324. dal.)

Dorottya így sóhajt fel:

Egek! már én tehát csak azért születtem,
Hogy férff soha se feködjék mellettem?

Ezután felveti a vénleány a kérdést, miért éppen ő maradt pártában. Minden farsangot nagy reménnyel kezdett, bárkihez elment volna feleségül, s mégsem kérte meg senki. Öregsége ellenére bízik abban, hogy még nem késő. Különösen azt hangsúlyozza, hogy kérőjének minden hibáját elnézné, szépséget, gazdagságot nem kíván tőle, csak egyszer főköttöt s kontyot hordhasson. Az egyik így jelenti igénytelenségét:

De ha engem valaki megkérne —
Annak bátor csak félszeme lenne,
Az lába is bátor csak bankós lenne:
Csakhogy az én szükségemről tenne!

(Régi magy. vit. II. 174.; v. ö. Vás. dalosk. 76. 1.)

A továbbiakban előadja, hogy a szegény legényt is megbecsülné, s ha kérnék, mindjárt igent mondaná. Az említett pálos vígjáték hősnője akármely rozedás vénhez is feleségül menne. Egy másik leány azon búsul, hiába kellett magát vásárban, piacon, sohasem lesz menyasszony. (Érd. Népd. I. 295. d.) A negyedikről azt állították, volt idő, mikor nem akart férjhezmenni. Kalodába tegyék nyakát, ha ez igaz, így tiltakozik a rágalom ellen. (Vit. én. i. h.) Egy népdalban egy leány Istenhez könyörög, rendeljen neki egy legényt, „ha nem ifjat, bár csak fél-vént“. (Vadr. I. 324.)

Dorottya sem kíván kérőjétől pénzt, észt, vagy szépséget, csak férfi legyen. Keserűségének főoka: hiába tett meg mindent minden farsangon, senkinek sem kellett. Végrendeletében pedig bolondnak nevezi azt a leányt, aki kérőjét ki-kosarazza.

A vénleány, hogy a férfiakat felbátorítsa, füt-fát ígér nekik. A férj losz az úr a háznál, s minden munkát az asszony fog végezni.

Ilegény e világon boldogabb nem lenne,
Mint ki párta helyett főköttöt rám tenne.

Majd:

A tenyeremen hordoznám stb.

(Erd. Népd. I. 295.)

Dorottya:

Boldogabb férfiú nem lett volna mint ő:
Urrá tette volna ötet egy főkötő.
Hordtam volna mindég saját tenyeremen stb.

Elérzékenyülés következik. A vénleánynak halálfélelme támad. Nem elég, hogy a földön egyedül kellett élnie, a koporsóban és a túlvilágon sem lesz társa.

Jaj egyedül haláltul is bizony nagyon félek.
Mint gerlicze, társa nélkül, magánosan élek!

(Kom. én. i. h., v. ö. Vás. dalk. i. h.)

Emlékszünk még Dorottya keservére: pártában kell még a paradicsomba is belépnie. Sírjában pedig férfi mellett akar nyugodni, ha már az élet nem adott neki társat.

Ezután dac, harag ébred a leány lelkében. Elhatározza, hogyha nem akad legény, aki megkérje, maga fog férjet keresni. Egyik meg sem elégszik egy legénnyel:

Ambár nékem urra engednének:
Hogy fársángban legént kéretnének;
Bizony hármát mindjárt megkéretnék —

(Vit. én. i. h.)

Másik leány száz legényt is megkéretné, valamelyik talán elvenné. (Erd. III. 189. dal; v. ö. még: Vás. dalk. i. h.; Vadr. I. 247., 360. dalok.) Gúnydalban is kifigurázzák a leányt, aki maga jár legény után. (M. Népk. Gy. 217. l.)

Csokonai így beszélteti Venust:

Béhozom szokásba, (sok már csinálja is)
Hogy legényt megkérni merjen a dáma is.

Nem áll messze ettől Dorottya elhatározása sem: erővel is ifjat keríteni kézre.

Az elkeseredett vénleány a pártával együtt a szüzességet sem sokra becsüli. Egyiknek ajánlják, hogy legyen apáca, de ő százszor inkább választaná a férjhezmenést. (Erd. Népd. I. 205.) A másik sem tartja nagy értéknek a szüzességet:

Azt mondják, a szüzesség kincs,
Hogy annál drágább semmi sincs,
Isten atya szüzessége!
Kinek leszek felesége?

(Vadr. I. 324. dal.)

Ez az erkölcsi felfogás párhuzamos azzal, melyet Dorottya végrendeletében találunk. Ott a vénleány bolondnak nevezi azt, ki a szüzességet többre becsüli a férjhezmenésnél, s jutalmazza azokat, kik „természeti tüzők miatt félre csapnak“.

4. A vénleány panasza mindig kapcsolatos a farsanggal. Gyakran esik arról szó, hogy a farsang rövid, vagy éppen elmúlóban van, s e miatt nincsen remény a férjhezmenésre. Electra (i. h.) azon szomorkodik, hogy már csak két

nap van hátra a farsangból, s íme, ő ismét pártában maradt. Kérve kéri Karnevált, ne búcsúzzék még, hozzon előbb eskető papot számára. Egy másik vénleány falba veri fejét bánatában, hogy ez a farsang is leányfővel hagyta (Vadr. I. 247. dal.) A harmadik így panaszkodik:

Farsáng után farsáng jó és repül,
Még es sor reám mind nem kerül.

(Vadr. I. 360. dal.)

Másik dalban a papot szidják a leányok, miért szabta rövidre a farsangot. (M. Népk. Gy. II. 127. l.)

A Dorottya indítéka a farsang rövid volta. Ez az indítéka többé-kevésbé valamennyi vénleányt gúnyoló versnek is.

A tárgyalt költemények közötti összefüggések azt mutatják, hogy Dorottya a XVIII. században többször kigúnyolt vénleány-típusnak egyik képviselője. Talán éppen azért áll ez az alak olyan magánosan a költeményben, s ezért homályosítja el a többit, mert élő figura, akit a költő átformált, de nem ő teremtett: készen találta kortársainak költészetében.

Ha a farsangi verseket és népszokásokat alaposabban megismerjük, talán még jobban ki fognak tűnni Csokonai eposzának kibontakozó népies sajátosságai.

Lengyel Dénes

Révész Béla: **S** lehullunk az őszi avaron. (Ady és Léda tragikus szerelmének titkai.) Pozsony (Bratislava). Prager-kiadás. (Új Európa könyvei.) 224 l. Ady-dokumentumok könyve, 63 darab facsimile.

Révész új Ady-könyvében azokat a „dokumentumokat” gyűjtötte össze, amelyek a költő és Léda viszonyát mutatják be. Levelek és naplók rejtveörzött zárait pattantotta fel, hogy a kapcsolatnak olyan diszkrét eseményeit hozza napvilágra, amelyek ezt még sötétebbé teszik. A tény köztudomású, részleteinek, melyek inkább egy zárt tárgyalás keretébe illők, ily mohó gyorsasággal való közlése kissé megdöbbenő. Bemutatja a gazdag Brüll Adél családját, attól kezdve, hogy hazánkba vándoroltak. Érdekes Ady és Léda megismerkedése, melyben az asszony részéről több a kiszámítottság, mint a véletlen. Rajzolja a fellobbanó szerelem szenvedélyességét s naplók és levelek dokumentumán átszűrve, kezdetől való „végzetességét”: Léda féltékenységét. Az attitűd nemcsak frivol, de nagy mértékben erkölcstelen is. A férj helyzete a legkevésbé megnyugtató: tudja feleségének viszonyát s az ellen nemcsak, hogy nem küzd, sőt azt szankcionálja. Ady alakja a legtisztább ebben a regényben: ő és édesanyja is állandóan azt akarja, hogy Léda legyen a felesége. Ez az egyedül becsületesebb megoldás a nő igényeinek zátonyán szenved hajótörést: nem látja a neki keveset kereső költő mellett biztosítva jövőjét, s ezért inkább a kényelmesebb megoldást választja. Természetesen ez a ferde és amorális helyzet hozta magával mindkét fél állandó bizalmatlanságát. A féltékenységi jeleneteknek vadul összezsapódó ütközetei mind sűrűbbekké válnak, s a sok fogadkozó, ígérkező „szeretlek, szeretem“-et végén egy brutális intermezzo zárja le, s így fejeződik be a modern magyar irodalom legizgatóbb szerelmi regénye. Nyers valóság-íze van a nagy szerelem dokumentumainak: két végzetesen egymáshoz kötött és differenciáltan ideges lélek tánca ez. Megelevenedik előttünk a nagyváradi világ, mely olyan erősen kötötte Adyt politikai és szerelmi életéhez. Látjuk Lédát, a „hűségés“ hitvest, aki — még akkor sem lehet rokonszenves előttünk, ha a költő anyagi bizonytalanságán át nézzük „tragikumát”. Energikus, de lelke mélyéig romlott. Révész új könyve a legszomorúbb fotográfia. Annyira élesen hozza akörvonalakat, hogy még a betegséggel sem tudjuk menteni egyes cselekedetét. Kétségtelenül komplex elemekből tevődik össze mindkét karakter, de ez sem magyarázza jellemgyengességüket. A levelek hangja is sivár, a költészetnek szikrája sincs bennük, nemcsak pongyolán stilizáltak és a sietve készülttség nyomai látszanak bennük, de az etikum szempontjából is gyöngék. Az egész levelezésen át egyetlen-egyszer sem villan élénk Ady Endre a költő, a maga rendkívüli nagyságában. A levelekből két aberrációval terhelt lelkeség kórképét lehet kiolvasni, de szerencsére — nem a költő Adyét. Érdekes dokumentumok ezek, egy beteg idegrendszer fájdalmas felsikoltásai, de Adyhoz, a költőhöz nincsen sok közük. A biográfus lehet, hogy sok adatát értékelni és használni fogja, de aki Ady költészetének szépségeire keres benne pszichológiai magyarázatokat, az csalódottan teszi le. A könyv legharmónikusabb része Ady Vészi Margittal való tiszta barátságának emléke, mely különö-

sen szépen megírt naplórészleteiből tárul jellemzően elénk. Egyébként Révész új Ady-könyve, mint többi Ady-írása is, gyakran élvezhetetlenül stilizált; frazeológiaja tele van túlzó entuziazmusokkal: csak egy példa rá: „Ady Endre nagyon érdekes felírásai és a dokumentumok során ujjong, viharzik, süvölt a viszony“ (26. l.). A munka második részében, a *Dokumentumok könyvében* levelek, fényképek s egyéb nyomtatott és kéziratos emlékek facsimiléit teszi közzé, melyek anyagát nagyobbrészt már a szövegben is földolgozta.

Kozcsa Sándor.

Gróf Széchenyi István Naplói. Szerkesztette és bevezetéssel ellátta dr. Viszota Gyula. Ötödik kötet (1836—1843). Budapest, 1937. A Magyar Tud. Akadémia hozzájárulásával kiadja a Magyar Történelmi Társulat. (Gróf Széchenyi István Összes Munkái XIV. k.) XCI. és 841 lap.

Széchenyi küzdelmes pályafutásának bármely korszakára irányítsuk is figyelmünket, az az érzésünk támad, hogy az a legérdekesebb fejezete élete történetének, amelybe éppen belémlyedünk. Így vagyunk életének azzal a szakaszával is, amelyet az 1836—1843. évek eseményeit magában foglaló naplója, az előttünk fekvő kötet tár elénk. Az a korszak ez, amelyben a tőle megindított reform-mozgalom irányítása kisiklik kezéből, midőn neki is éreznie kellett azt a keserűséget, amely idővel minden reformátor szívét összeszorítja, beteljesülvén rajta az az igazság, hogy a szellemi mozgalmak éppúgy kormányozhatatlanok és éppúgy túlhaladnak felidezőjük céljain, mint a politikai forradalmak.

A Naplók V. kötetének első bejegyzése 1836. május 8-án kelt, az utolsó 1843. december 31-én. Ezek a bejegyzések azonban éppen a nagyszámú s legkülönbözőbb természetű élmények hatása alatt, másfelől a grófnak egymást gyorsan követő epe- és veserohamai miatt, egyre hézagosabbakká, rapszodikussabbakká válnak. Széchenyi naplóját a szó szoros értelmében távirat-stílusban írja, sőt még ennél is tömörebben. Szakadozott, töredékes, csonka mondatok sorakoznak egymás mellé, törlés törlést követ, különböző nyelvű felkiáltások furakodnak közéjük, rengeteg személynév tolul szemünk elé, többnyire rövidített alakban, úgyhogy az olvasó bajosan igazodnék el a bejegyzéseken, ha nem vezetné avatott kalauz az értékes történeti adatok és gondolattöredékek labirintusában. Viszota Gyula derekas munkát végzett: a kor politikai, társadalmi, gazdasági és irodalmi történetét alaposan ismervén, a lap alján közölt jegyzeteiben kiegészíti a töredékeket, feloldja a rövidítéseket, bemutatja a személynevek gazdái, s ismerteti a megértéshez szükséges tényeket. Ezek nélkül a magyarázatok nélkül a kutató a naplót alig használhatná fel forrásmunkául: rengeteg dolgot adna a szöveg megfejtése, s mégis homályban maradna sok fontos adat, vagy ami még nagyobb baj, súlyos félreértések keletkeznének. Ezek a jegyzetek természetesen tömörek s csak a legszükségesebbekre szorítkoznak. Viszota több mint harminc esztendeje foglalkozik Széchenyivel s korával, csakis ezzel, „specialistája“ a legnagyobb magyarnak, ennél fogva ma, úgyszólván, egyedül ő hivatott ennek a munkának elvégzésére. Sokhelyütt még így is azt érezzük, hogy még egyéb is szorulna felvilágosításra, nem értünk meg világosan minden bejegyzést, de ezt nem írhatjuk Viszota rovására: Széchenyi sok, izgatott állapotban papírra vetett gondolatfoszlánya, érzelmi kitérése ma már rejtelem marad a tények legalaposabb ismerője előtt is, megfejtésükhöz a legtermékenyebb

kiegészítő fantázia is szegény, nem is beszélve arról, hogy a kiadónak szinte újonnan kellene megírni a naplót.

A napló közlését megelőző bevezetésben Viszota feldolgozza a napló anyagát, kiegészítvén azt egyéb forrásokból merített adataival. A bevezetés kisebb fejezetekre tagolódik, mint a régebbi kötetek bevezetései, s így Széchenyi életének és működésének egy-egy mozzanata a maga elhatárolt egységében, világosabban áll előttünk, kiemelve abból a látszólagos zűrzavarból, amelyben a rendkívül sok téren és irányban működő államférfi tevékenysége lefolyt. Ez a zűrzavar azonban nem a gróf működésében van meg, hanem azoknak a szemében, akik nem tudtak behatolni eszmevilágába és nem találták meg ott azt az egységes célkitűzést, amelyhez tevékenységében következetesen ragaszkodott.

A bevezetés I. fejezetében Széchenyi életrajzának vázlata olvasható, az 1833/36-i országgyűlés berekesztésétől 1843 végéig. Mondanivalóját földrajzi szempont szerint rendezte el, azok köré a helyek köré csoportosítva, amelyeken Széchenyi megfordult. A II. fejezetben a gróf e korbéli egészségi állapotát ismerteti, megállapítva, hogy Széchenyi súlyos anyagcsere-bántalmakban, epe- és vesebajban szenvedett.

A III. fejezet, *Széchenyi hazafias céljai és munkássága* címmel, tulajdonképpen az említett nyolcadfél esztendő politikai történetét foglalja össze, természetesen Széchenyi alakja körül csoportosítva az eseményeket, kirekesztvén azokat, amelyek vele nem voltak kapcsolatban. Ez az igen tömören megírt fejezet nagy anyagot ölel fel: szó kerül ezeknek a mozgalmas éveknek valamennyi eseményére, a felvetett eszmékre, a politikusok céljaira, eszközeire. Széchenyi bámulatosan érzékeny lelke mindenre reagál, „... megérzi lelke még a látszólag jelentéktelen eseményekben is azt, ami Magyarországra nézve esetlegesen káros hatású lehet“. Valóban egyedül Széchenyi ismerte fel a kor reformtörkévkéseinek jelentőségét a maguk mélységében, azok is kevesen voltak, akik megértették „nemzetünk regenerálására vonatkozó összefüggő nagy nézetét“. Ezek közé tartozott a fiatal Eötvös József báró és Szentkirályi Móric. Megértetlenül, elszigetelten áll a pártok fölé emelkedő államférfi, amint hidat akar verni a kormány és ellenzék között: az nem bízik benne, ez renegátnak tartja. Viszota bevezetésének legérdekesebb részletei azok a helyek, amelyekben Széchenyinek a két félhez való viszonyát világítja meg. Metternich, az öntelt, bőbeszédű kancellár — akinek tehetségéről Széchenyi ugyancsak csekély véleménnyel van! — „a jó útra“ akarná a grófort téríteni, de föltétlen fegyverletétét követel tőle, a nélkül, hogy javaslatait figyelemre méltatná; gyanakvó szemmel nézik a bécsi kormány többi urai is, sőt még a nádor is csak addig jóakarója, ameddig a gróf alkalmazkodik nézeteihez. Másfelől Széchenyi nem tudja megnyerni a „fascináló“ egyéniségű Batthyány Lajos grófort tervei számára, bár ez kezdetben nem idegenkedett azoktól, valamint nem tudja rábírní Deák Ferencet sem, hogy elvállalja a tervezett középpártnak a vezérségét. Kossuthot viszont a gróf tartja veszedelmesnek a nemzet jövőjére nézve (*A Kelet népe*, 1841), ez pedig, noha a legnagyobb elismeréssel szól a grófról, hallani sem akar annak terveiről. A közjogi alapon álló ellenzéki vezérek szemben találják a grófort meddő sérelmi politikájukkal, s nem értik, hogyan támogathatja a kormányt. Széchenyi maga magyarázza meg azt a látszólagos ellentétet, amely az 1825-i szeruplése és a 40-es évek elején elfoglalt álláspontja között van: akkor a kormány az alkot-

mányt és a nemzetiséget sírjába akarta fektetni, most megvan benne az akarat, hogy az alkotmány és nemzetiség álláspontjára helyezkedjék. Különb is ő sohasem a kormány ellen küzdött, hanem annak intézkedései ellen; a mostani királyi előadások kedve szerint valók: ilyenekért küzdött ő, míg mások mit sem tettek. Hogy ilyen körülmények között nem sok sikert arathatott, az könnyen megérthető. Az 1839/40-i országgyűlésen sikerült ugyan a Ráday Gedeon-ügy méregfogát kihúznia, ezen a sikeren kívül azonban naplója számbavehető eredményt nem könyvel el: feljegyzéseiben a kétségbeesés fájó kitérései egyre szaporodnak.

A IV. fejezet Széchenyi társadalmi alkotásait ismerteti. A Tudós Társaság munkásságából a gróf kivette a maga részét: elnököl vagy részt vesz az üléseken, könyvet, kéziratot bírál, foglalkoztatja a Tudománytár ügye, része van a szótár munkálataiban, sok kisebb nagyobb ügyet intéz el, anyagiakat is, személyeket is, nem egyszer sok bosszúsággal járókat. Ebben az időszakban, 1836-ban, került a Tudós Társaság birtokába a bécsi Amerlingtől való képmása — most a képes terem falát díszíti —, 1838-ban pedig Teleki József gróffal együtt tiszteleti taggá választották. Sok időt szentel a Nemzeti Kaszinó ügyeinek is. Erdemei elismeréséül, tiltakozása ellenére, 1842-ben elhatározták arcképe megfestetését. Sok munkát ró vállaira a lóverseny ügye is. Ennek az alkotásának hajtása, a Magyar Gazdasági Egyesület, 1835-ben alakult meg, két osztállyal, amelyek közül egyik a lóverseny-üggyel foglalkozott, a másik a mezőgazdaságával. Ez az intézmény hamarosan megizmosodván, 1840-ben újra szervekedett, nyolc osztállyal, a selyemtermeléssel foglalkozó 7. osztálynak a gróf lett az elnöke. Az új egyesületből a lóverseny-osztály két év múlva kivált s Magyar Lovar-egylet címen, Széchenyi elnöklete alatt önálló életet kezdett.

Az Al-Duna szabályozása és a gőzhajózás ügyében való fáradozásairól való beszámolót Viszota a jövő kötet bevezetésében fogja közölni, mert, noha számottevő helyet foglalnak el a közölt naplóban, átnyúlnak a következő korszakba is. Annál behatóbban ismerteti a pesti magyar színház ügyében való működését, a magyar játékszín történetének ezt a fontos fejezetét. Erről a tárgyról már sokat írtak, de elődei a tárgyat az intézmény szemszögéből világitották meg, Viszota pedig Széchenyi munkásságára derít fényt.

Hasonlóan részletesen szól Viszota a lánchíd, a pesti, illetőleg óbudai kikötő és a pesti hengermalom megalkotásáról. Csak éppen megeplítjük ezeket az ügyeket, pedig megérdemelnék a részletesebb méltatást: megkapó képei Széchenyi energiájának és bölcsességének, amelyekkel erőt vett a közönyön, rossz-akaraton, önérdeken. Arany János tehetsége kellett az elismerés méltó kifejezésére! — Az alkotások során ismerteti Viszota Széchenyi fáradozását a szervitakertnek sétaterré való átalakítása ügyében, a Pesti Hajós-egylet és a Sopronvasi Szeder-egylet megalapítását, végül a grófnak pesti „választott“ polgári minőségben való tevékenységét.

Az V. fejezet Széchenyi 1836—1843. megjelent irodalmi műveinek jegyzékét adja, a VI. *Széchenyi belső élete* címen az átélte eseményeknek a gróf lelkére gyakorolt hatását mutatja be lendületes szavakkal.

A terjedelmes bevezetés a feldolgozott anyag nagyságához képest nem is olyan terjedelmes. Hogy ezt a bő anyagot formába önthesse, Viszotának csak a legszükségesebbek elmondására kellett szorítkoznia. Rászolgált elismerésünkre,

hogy nagy tömörsége mellett is mindenben világos és eleven képét adja a törté-
teknek, s nem hűnyhatunk szemet az előtt az érdeme előtt sem, hogy a hőse
íránt érzett meleg szeretete mellett is meg tudta őrizni elfogulatlanságát: egy
kötelességtudás-hajszolta nagy lélek vergődését rajzolta meg, de ebben a vergő-
désben sok a felemelő mozzanat... Maga a Napló annál leverőbb hatású!

Császár Ernő.

Galamb Sándor: A magyar dráma története 1867—1896-ig. Budapest,
1937. Kiadja a Magyar Tud. Akadémia. I. köt. 384 l.

Kerek negyven esztendeje jelent meg Bayer József hatalmas kétkötetes
műve: A magyar drámai irodalom története a legrégebb nyomokon 1867 ig
szintén a M. Tud. Akad. kiadásában és most előttünk fekszik Galamb Sándor
nagyszabású műve, amely Bayer József művének folytatásaként tekinthető.
Galamb Sándor művének I. kötete 1880-ig tárgyalja bő anyagát, mert az
1880-ik évvel a magyar dráma bizonyos tekintetekben új jelenségeket kezd mu-
tatni s így helyénvaló, hogy ezek az elég határozottsággal érvényesülő változások
az anyag felosztásában is kifejezésre jussanak.

Galamb Sándor műve méltó folytatása Bayer József nagy munkájának.
A szerző alapos felkészültséggel és nagy gonddal, körültekintéssel írta meg
művét. Látszik, hogy anyagát jól ismeri és felette teljesen uralkodik. A beve-
zető részben rámutat a drámai műfajok általános jellegére a kiegészítés utáni
irodalomban, ismerteti az újabb színműírás formai sajátosságait és az újabb
színpadi technikát. Majd jól sikerült képet rajzol az új korszak új színházairól:
Molnár György Budai Népszínházáról, Miklósy Gyula Istvántéri Színházáról,
a pesti Népszínházról, Teleki Miklós színházi vállalkozásáról, a külvárosi szín-
házakról.

Tulajdonképeni anyagát öt terjedelmesebb részre osztja. Az első részben
a történeti drámával, mégpedig a történeti komoly drámával, a drámai költe-
ményekkel és a történeti vígjátékkal foglalkozik. A második részben az új roman-
tikus színmű fejlődését mutatja be. A harmadikban feldolgozza a társadalmi
komoly drámai műveket, a társadalmi és politikai vígjátékokat és végül beszám-
ol az akkori időben igen kedvelt egyfelvonásos vígjátékokról. A harmadik
rész a népszínműnek szenteli és végre az utolsó részben ismerteti az alsőbb-
fajú drámai műveket, mégpedig a látványosságokat, életképeket, bohóságokat,
aktualitásokat és az operettirodalmat. Galamb Sándor elismerésreméltó buzga-
lommal gyűjtötte össze gazdag anyagát és látszik, hogy teljességre is töreke-
dett. Ilyen nagyszabású összefoglaló mű anyagának felkutatása bizony sokszor
leküzdhetetlen nehézségekbe ütközik. Galamb Sándor nem kevesebb mint 111
szerző 277 művét ismerteti hosszabban, rövidebben — az operetteket nem szá-
mítva. Nem szándékom az érdemes szerző munkáját lekicsinyelni, de szükséges-
nek tartom néhány darabra felhívni érdeklődését, mely elkerülte figyelmét. Így
pl. a történeti dráma tárgyalása folyamán nem említi *Zichy Antal: Cromwell,*
vagy a nagyság átká. Szomorú játék 5 felv., c. művét, mely igaz ugyan, hogy
1866 ban jelent meg, de csak 1867. január 20-án került színre a Nemzeti Szín-
házban; *Rékosi Jenő: Istrán vezér c. tört. színművét,* melyet 1872. március
31-én adtak a Nemzeti Színházban és *Horovitz (Horvát) Lipót: Egy karácsony*
éj az első században c. dramolettejét 1867. E fejezet ismertetésénél ki kell

emelnem a szerző helyes megállapítását, hogy a történeti dráma, melynek valamennyi drámai műfaj között legrégebb gyökerű hagyománya van drámairodal-munkban, csak csekély zökkenéssel ment át az új korszakba. Bizonyos, hogy sajtósági magyar okokon kívül a közeli Bécsben másodvirágzásra kapott történeti színmű ösztönző hatással lehetett történeti színműirodalomunk fejlődésére. A magyar történeti színmű *Szigligeti Ede* működéséértől kapta a legnagyobb lökést.

A drámai költeményeket tárgyaló fejezet teljesnek mondható. Ezek közül legnevezetesebb *Kaas Ivor Itélet napja* c. munkája. Csak nyelvi tekintetben különb ennél *Koroda Pál A túlvilág komédiája* c. műve. *Hollósy István Csaba* tragédiája kuriózum, melyen erősen érezhető *Goethe Faustjának* és *Vörösmarty* (Csongor és Tünde, Tündérvölgy) hatása.

A történeti vígjáték műfaja jóval kisebb termésű. Mindössze 10 idetartozó művet ismertet és ezzel ki is meríti ennek a műfajnak ismertetését.

Az új romantikus színműnek nagyobb teret juttatott a szerző. Szerinte az új romantizmus nem pusztán a józan és száraz színszerűség elleni reakciónak, hanem egyúttal a zordabb veretű nemzeti felfogásra következő ellenhatásnak is tekinthető. Helyes megállapítása, hogy a magyar új romantika nem minősíthető teljesen külföldi minták utánzásának, önállóan behozatali cikknek. A művek tárgyalása gondos, pontos és teljes, csak még *Somló Sándornak Raoul szerelme* című (1878.) c. egyfelvonásosát említhette volna, mert Somló ezzel a darabjával kapcsolódik az új romantikusok csoportjához.

A társadalmi dráma érthető okokból lassabban fejlődik. Döntő sikert ennek a műfajnak Csiky Gergely *Proletárok* c. darabja adott. A társadalmi színművek túlnyomórésze középfajú dráma. A társadalmi színművet bemutató fejezet is rendkívül gondos és teljesnek mondható, csupán *Benkő Kálmán Az ördög sziklája* c. dráma 3 felv. (1867. nov. 30. Budai Népszínház), kevés jelentőségű munkája került el figyelmét. E kor társadalmi vígjátékai nem lelnek igazi életet magukból. A következők — csekély jelentőségűek — kikorúlték figyelmét. Ismeretlen szerző: *Következők*, vígjáték 5 felv. 1867. október 2. Budai Népszínház; *Szépbaludy Ö. Ferenc: Vihar után*, vígjáték, 1870. november 5. Budai Népszínház; *Tövölgyi Titusz: Harc a nagybácsival, v. egy tehetség küzdelmei*. Vígjáték 3 felv. Budai Népszínház. A társadalmi vígjáték legüdebb és legelevenebb fajtája a politikai vígjáték. A termés nem dús hajtású, de élő ága a magyar vígjátékirodalomnak. Tárgyalása gondos, minden mozzanatra kiterjedő.

A hatvanas és hetvenes években kedvelt műfaj volt az egyfelvonásos vígjáték. Az idetartozó egyfelvonásosok nagyobbára társadalmi tárgyúak. Különösebb újat nem hoztak sem formai, sem tárgyi tekintetben drámairodalomunkba. Eleven dialógus jellemzi ezeket és fenntartottak egy-két jellemző vonást koruk társadalmi életéből. Ez apróságokat tárgyaló fejezetből kimaradtak: *Szigeti Imre: Szilaj betyár*, vígjáték 1 felv. 1867. jún. 16. Budai Népszínház. *Majthényi Flóra: Nők hibája*. Vígjáték 1 felv. 1867. *Mihalkovics Árpád—Babos Károly: Az üldözött kakas*. Vígjáték 1 felv. 1869. (Budai Népszínház Zsebkönyve, 1869.) *Br. Jósika Kálmán: Az ibolya bokréta*. Vígjáték 1 felv. 1876. április 7. Népszínház.

Galamb Sándor a népszínműnek, mint a magyar irodalomnak egyik legérdekesebb problémájának tekintélyes helyet áldozott. Ennek a műfajnak van

a legváltozatosabb története. Galamb Sándor végigkíséri a népszínmű fejlődését és arra a következtetésre jut, hogy a negyvenes évek népszínműve középfajú dráma és az is maradt. A hetvenes évek elején fellendül a népszínmű és 1875-ben (jan. 15.) színre került *A falu rossza*. Ennél a műnél sokáig időzik a szerző és van több talpraesett megfigyelése. *Tóth Ede* népdramát is tervezett, de korai halála megakadályozta terve kivitelében. Helyébe *Csepreghy Ferenc* lépett, aki a Tóth Edétől diadalra vitt népszínműstílust évtizedekre megrögzítette. 1875-től 1880-ig Tóth Ede és Csepreghy Ferenc hatása alatt egy sereg népszínmű keletkezett, de ezek egyike sem éri el mintáik értékét. A népszínmű problémáját egy időre Tóth Ede és Csepreghy Ferenc döntötte el. Az ismertett munkának ez a fejezete igen sikerült, néhány népszínmű azonban elkerülte a szerző figyelmét. Így: *Ejszaki Károly: Egy márciusi táblabtró*, Népszínmű 3 felv. Budai Népszínház; *Benedek József: Dárius kincse*, népszínmű 3 felv. 1867. december 9. Budai Népszínház; *Szigligeti Ede: A pákász*, népszínmű 3 felv. 1872. Budai Népszínház; *Sziklay János: A balatoni halászlégeny*, népszínmű 3 felv. 1878. Pozsonyi Színház. *Benedek József: A szegedi kupec*, népszínmű 3 felv. 1879. március 14. Népszínház.

Az utolsó fejezetben az alsóbbfajú drámai művekről szól, amelyeket az eddigi tudományos vizsgálat kevés figyelemben részesített. A szerző megindokolja, hogy a drámai költészet effajta ágai a fejlődésnek nem mellőzhető jelenségei. Az efféle színpadi művek otthona a nép-színházak, itt éltek le rövid életüket. Ennek a fejezetnek anyagát is nagy gonddal és fáradtsággal gyűjtötte össze. Mindössze huszonnégy szerző negyvennégy darabját ismerteti. Néhány kimaradt darabot az alábbiakban sorolunk fel: *Névtelen szerző: Száz rabló*, látványos színmű, 1867. augusztus 14. Budai Népszínház; *Névtelen szerző: Nagy Sarló*, látványosság. 1867. aug. 25. Budai Népszínház; *Szathmáry Károly (?) : Behm hadjárata az oroszok ellen*. Látványos színjáték 4 felv. 1868. aug. 24. Budai Népszínház; *Egervári (Potemkin) Ödön: Mafra barátok*. 4 felv. 1870. nov. 28. Budai Népszínház; *Vahot Imre: Magyar honvéd, v. Budavár bevétel 1849-ben*, pályanyertes látványos színmű 3 szakaszban. 1873. jún. 12. Városligeti Színkör. *Tinódi Lajos (?) : Az új feleskeiek*, 5 felv. 1876. október 14. Népszínház; *Tinódi Lajos: Tündértáj*, 3 felv. 1877. január 21. Népszínház; *Névtelen: El-e Petőfi?* Látványos színmű 7 képben. 1877. jún. 29. Budai Színkör.

Befejezésül a drámai alsófajok legnépszerűbb ágának, az operettnek születését és fejlődését vizsgálja. A Budai Népszínház első korszakának érdeme, hogy színrehozta az első magyar operettet. A magyar operett teljes kifejlődését az 1880-ik esztendő hozta meg.

Mindent egybevetve meg kell állapítanunk, hogy Galamb Sándor igen hasznos, jóra való munkát végzett. Művének első kötete bizonyosságul szolgál, hogy szerzője hivatott munkása a magyar drámairodalom történetének. Nagy érdeklődéssel várjuk érdemes művének folytatását.

Perényi József.

Szemes József: *Oláh Miklós*. Esztergom, 1936. 59 l.

A nyomtatott források alapján készült becslétes számadás ez a dolgozat arról, amit a történetírás és irodalomtörténeti kutatás eddig napvilágra hozott Oláh Miklósról. Kár, hogy megelégszik a közvetett forrással is, mint

mikor pl. arról beszél, hogy Thurzó felvette Oláh Miklóst is kis akadémijába. Nagyobb baj, hogy Erasmus tanítását csak a magyar ismertetések alapján ismerteti. A források értékelésében nincs kritikája. A dolgozatban nagyon sok a helyesírási hiba, néhol még a vers ritmusát is tönkreteszi az. Az Oláh Miklós egyéniségéhez méltó életrajzot semmiképpen sem teszi feleslegessé, de addig is, míg az elkészül, legalább némi pótlást ad. *Kn.*

Dömötör Tekla: A passiójáték. Összehasonlító tanulmány a német irodalom köréből. Budapest, 1936. (Minerva-könyvtár 104.) 96 l.

Nagyon gondos tanulmány ez a középkori passiójátékokról. Mivel a magyar dráma kezdetei szoros kapcsolatban vannak a német dráma középkori hajtásaival, figyelemmel van erre a magyar irodalmi vonatkozásra is. Ezen a téren azt a felfogást vallja, hogy a német játékok mintájára valószínűleg játszottak néhol magyarnyelvűeket is, de nálunk a népi vallásos játék csak a XVII. századtól kísérhető nyomon. Ezeket bele is illeszti a német játék fejlődéstörténetébe. *Kn.*

Csokonai Mária: Jósika Miklós francia íróbarátja, Gustave de La Tour. Pécs, 1937. (Francia int. ért. 17.) 102 l.

La Tourról csak néhány megjegyzés került eddig a magyar Jósika-irodalomba; ez az értekezés a francia író műveinek gondos ismertetése, másrészt a családtól nyert adatok alapján pontosan közöl mindent, amit életéről és irodalmi munkásságáról tudnunk kell. Külön veszi magyar tárgyú műveit és rámutat a bennük szereplő magyar hősök életbeli mintájára is. Nagyon érdekes Magyarországban az író írásaiban kiformalódó képe és annak lélektani magyarázata. Az utolsó fejezet La Tour és Jósika érintkezésének rajza. *Az.*

Két értekezés Ifj. Abrányi Kornélról. (Rejtő Mária: Ifj. Abrányi Kornél, az ember és az író. Budapest, 1937. 50 l. — Takács József: Ifj. Abrányi Kornél élete és szépirodalmi munkássága. Budapest, 1937. 108 l.)

Meglepő, hogy egyszerre két doktori értekezés jelenik meg Abrányi Kornélról, noha irodalmunk fejlődésében jelentős szerepe nem volt. Az életrajz gondosabb Takács József dolgozatában, a pályakép is ebben a világosabb. De mind a kettő gondosan tekinti át műveit, ha Rejtő Mária figyelmét el is kerültek ezek közül néhány. A mai kritikát Abrányi Kornélról Takács József foglalja ügyesebben szavakba. *Kn.*

Légrády Mária: Indali Gyula. Életrajza, kiadatlan költeményei, szemelvények prózai munkáiból. Budapest, 1937. 160 l.

A korán elhunyt és hamar elfeledett poétának kegyeletes emlékfelújítása ez a dolgozat. Érdeme, hogy az életrajzot bő levélanvagon kívül a családi élő hagyományon építi fel; kritikai összevetését adja a nyomtatott gyűjteménynek és a kéziratos változatoknak, s így nemcsak javítja a kiadott szöveget, de meg is toldja néhány érdekes emlékkel. Hibája, hogy a megfogalmazásban kissé bizonytalan; pl. a 4. lapon ezt írja: „A Both-féle gyűjtemény nem ad hiteles képet Indali költői pályájáról“, az 5-ön viszont: „A Both István által még 1902-ben összeállított és kiadott gyűjtemény jóformán hiánynélküli, teljes képet ad Indaliról“. Az ilyentén ingadozások egy kis végső simítás elmaradásának következményei. A gondos összevetés azonban kiemeli a dolgozatot a doktori értekezések átlagából és elismerést követel számára. *Az.*

Zsidi János: Fejér György. Budapest, 1936. (Palaestra Calasactiana.) 101 l.

Fejér Györgynek, a munkás írónak és történésznek pályáját a maga egészében híven és gondos kutatás alapján rajzolja meg ez a dolgozat. Kiknázza a reá vonatkozó levéltári anyagot is, felhasználja a vele kapcsolatban megjelent forrásanyagot, gondosan áttekinti Fejér irodalmi természetét. Forrásmegállapításban nem hoz újat, de nagyon érdekes és igazságos képet ad ennek a jozefinista kultúrában felnőtt papnak lelkivilágáról. Talán csak egy oldal marad kissé háttérben: forráskiadványának kritikai méltatása. Annál érdekesebbek irodalmi polémiái, a magyar irodalom programjára vonatkozó megnyilatkozásai, a magyar közdal terjesztésében tett szolgálatai, a Tudományos Gyűjtemény körül végzett munkája és csendes alkonya. El kell ismerni, hogy mintaszerű doktori értekezés. *Az.*

Dengl János dr.: Magyar nyelvhelyesség és magyar stílus. Budapest, 1937. Grill kiadása. XI. és 468 l.

Annak a nyelvhelyességi mozgalomnak, amely az újabb időkben egyre erősödve tör utat magának, első rendszer-terméke ez a hatalmas kötet. A tudós szerző gondosan feldolgozta benne mindazt, ami erről a kérdérről irodalmunkban napvilágot látott, és így a könyv lapozgatója megtalálja benne a nálunk elhangzott összes nyelvhelyességi megjegyzéseket. A nagy anyagot tudományos elrendezésben adja. Az általános részben szól a nyelvről általában, a nyelv szelleméről (jellemző példáit sorolván fel a magyar nyelv szellemét jellemző sajátságoknak) és a nyelvi változásokról (a szókincset és a nyelv szerkezetét illető mennyiségi, valamint a szavak hangalakjában, a nyelvtani szerkezetben és jelentésben észlelhető minőségi változásokról), gazdag példán szemléltetve a változások okait is; végül ismerteti a stílusrétegeket és a nyelvhelyesség elveit. A „különös rész“ sorba veszi a gyakoribb helytelenségeket és idegenszerűségeket, mindenütt figyelmeztetve a kerülendő idegenszerűségekre. Korántsem merev; tudja, hogy a nyelv él, s így változások történnek rajta. De nagy mérséklettel különíti el a leküzdhetetlen formálódásokat a felesleges újdonságkereséstől. Nem merev purista, csak józan számvető az idegenszerűségek elbírálásában. Használhatóságát emeli a nagy gonddal összeállított szójegyzék is.

Bb.

Dr. Balassa József: A magyar nyelv életrajza. Budapest, 1937. Renaissance kiadás. 169 l.

Ez a kis kötet szellemes tájékoztató a magyar nyelv életéről. Nem a szaktudósok számára készült, hanem a nagyközönségnek; de tudós ember írta, aki a maga tudományában a legjártasabbaknak egyike. Legérdekesebb része a magyar nyelv korszakainak bemutatása; ezt bő szemelvényekkel tarkítja. Nagyon becses az egyéni stílus próbálkozásának megfigyelése, a költői stílus kezdetének bemutatása, a korstílus jellegzetességeinek megmutatása, az irodalmi nyelv fokozatos fejlődésének nyomonkísérése. Érdekes megfigyelései vannak a ma stílusára vonatkozóan is. Ebben a magyar nyelvhelyesség elveit adja meg röviden. Folyamatos előadásban ügyesebb tájékoztató a magyar nyelv kérdéseiről nincsen. *Bb.*

Pais Károly: A két Kisfaludy Sándor. Cegléd, 1937. (Szerző.) 56 l.

Az utóbbi években megjelent doktori értekezések legjavához tartozik ez a dolgozat. A szerző világosan látja feladatát, s igyekezett azt a határozottsággal megoldani, ami ritka ez értekezések szerzőinél. Nincs egyetlen fölösleges szava, sőt helyenkint szinte túlságosan gazdaságosan bánik terével. Menti őt az, hogy ígéretet tesz a további kutatásra, amelyre — mint dolgozatából láttuk — igen nagy szükség van, hogy egész világosságában álljon előttünk Kisfaludy írói alakja. — Kisfaludy írói egyéniségének fejlődésében két korszakot különböztet meg a szerző. Az egyik a literátor, az olvasmányaitól és eredeti tehetségétől ihletett költő, aki núzsát is talál magának Horváth Rozi személyében, s nem — mint eddig hittük — Szegedy Roziban. Ez a költői „rávítel“ későbbi! A szerzőnek ez a megállapítása főleg a korábbi filológiai közlések pontosságára nézve jelentőségteljes. — A másik Kisfaludy Sándor a patrióta költő, aki tehát csak azért ír, hogy a nemzeti eszményekért lelkesítsen. Irodalomtörténeti szerepe pedig e tekintetben a közönségeremtés, ellentétben Kazinczyval, aki csak a választottaknak írt, illetőleg „másolt“.

Hosszadalmas lenne itt kitérni e tanulmány minden értékes részletére, megelégszünk azzal, hogy leszögezzük, hogy aki ezután Kisfaludy Sándorral akar foglalkozni, annak nélkülözhetetlen lesz Pais dolgozata is.

Clauser Mihály.

Rónai György: Szüzek koszorúja. Pázmány Péter irod. társaság kiadása. Bp. 1936. (64 l.) — Szerzőnk ebben az új munkájában Pécsi Lukácsnak, az eddig nem eléggé méltatott XVI. századi humanistáknak, a katolikus restauráció egyik igen érdemes írójának a címben jelzett, Bacherius Péterből átdolgozott művéről értekezik. Szekfü Gyula a „Magyar Történet“ IV. kötetében mementóképen jelzi, hogy Pécsi Lukács életrajza még megírásra vár. Mintha ehhez a nehéz feladathoz is igyekeznék Rónai közelebb férközni. És ezt nem kis sikerrel teszi. Gondosan átkutatta a rendelkezésre álló forrásokat és mindazokat a könyveket, amelyek segítségével közelebb lehet jutni a kor szelleméhez. Igen sikerült értekezése dereka, amely Pécsi humanista műveltségével, az ellenreformációs történet szemlélettel, Szent Agostonnak a korra tett hatásával, a kor misztikájával, a ferences hagyományokkal és az elsősorban a nőneveléssel kapcsolatos célzatról szól. Az irodalomtudomány szívesen vette volna, ha filológiai összehasonlítással Pécsi Lukács eredetiségét Bacherius anyagának átdolgozásában jobban kiemeli. Megállapításai azonban azt mutatják, hogy ezt a munkát is elvégezte. — Rónainak Janus-arccal kellett dolgoznia: egyfelől az áttekintést és élvezetes feldolgozást kívánó művelt közönség számára, másfelől meg a szaktudománynak. Ezt a nehéz feladatát kitűnően oldotta meg. *Pf.*

F O L Y Ó I R A T O K S Z E M L É J E

Folyóiratok és hírlapok irodalomtörténeti vonatkozású cikkei. Munkatársak:
Brisits Frigyes, Clauser Mihály, Kerecsényi Dezső, Kozocsa Sándor.

Apollo. — 1937. (VI. köt.) Passuth László: *Esztergomi Symposion*. Paul Valéry, Madariaga, Huizinga és mások jellemzése. — Bóka László: *Ady és Szekfű*. Szerepük korszakos jelentőségű a magyar művelődésben és életben. — Gogolák Lajos: *Babits Mihály magyar szerepe és az európai irodalom*. A sokat emlegetett új európai humanizmus egyik igazi megvalósítója Babits. — Babits Mihály: *A humanizmus és korunk*. Főleg Thomas Mann méltatásával foglalkozik. — Ortutay Gyula: *Illyés Gyula példája*. A Puszták népe című könyv ismertetése.

A Toll. — 1937. 4. sz. Komlós Aladár: *Magyar irodalom a háború után*. Három korszakot vesz fel: az apokalipszis korát, az új realizmust és az esszéizmus korát. Az elsőnek bemutatásánál az ú. n. emigráns-irodalom tudományos feldolgozását sürgeti; a másodikban a társadalom-politikai célok fontosságát emeli ki; a harmadikban a humanizmus jelszavának jelentőségét hangsúlyozza.

Egyetemes Philologiai Közlöny. — 1937. 1—3. Turóczy-Trostler József: *Keresztény Seneca*. Seneca, mint a római Stoa Vulgata tanítója kerül a keresztény egyház befogadott bölcsei közé. A Stoa gondolatvilágát már a Cato nevét viselő bölcsmondások is elősegítették; magasabbrendű közvetítése Epiktetos Enchiridionjának magyarországi kiadása (1585). Vele majdnem egy időben feltűnik Cebe tabulája is nálunk. Seneca előbb gondolattermelékeivel hat nálunk; ennek útját egyengeti a Seneca-florilegiumok sora. Első az Erasmusé, második Justus Lipsiusé. A jezsuita Schellenberg Seneca Christianusa is megjelenik magyar földön, s ezt fordította le Kéri Sámuel ferencendi szerzetes (1696). A XVIII. században újra éled Szilágyi Sámuel kiadásában és Miháltz István SJ verses átírásában. A stoikus szellem érvényesül a magyar barokk etikájában; Rajcsányi György SJ, Rajcsányi János SJ, Kapi Gábor SJ, Berzeviczi Gergely, Stobaeus Adám, Enders Károly, Hidi Gergely, Pethő István, Somalovics Pál, Bohus András, Viszocsány Ferenc és Illyés András műveiben mutat ki az értekezés Seneca-hatást. Végül a stoikus embléma-irodalom termékeit ismerteti (Hevenesi Gábor, Szerdahelyi Gábor és Kaprina István műveiben), rámutat Petrarca írásainak stoikus gondolkodást közvetítő szerepére és részletesen ismerteti Mindszenti András stoikus utópiáját. A magyar protestantizmus is érezteti Seneca és a stoikusok hatását; közvetítői a cartesianusok, Comenius, az irenikus mozgalom és a strassburgi Bernegger. — Gyergyai Albert: *A Falu Jegyzőjéről*. Rámutat Eötvös regényének Lamothe-Langon regényével (Monsieur le Préfet) való kapcsolatára. — Zlinszky Aladár: *Bürger-nyomok Adynál*. Kiegészítés Bory István cikkéhez.

Ethnographia. — 1937. 1. Dános Erzsébet: *A balladai közhely*. A balladai közhely rendszeren megszólítás, ezért marad meg.

Esztétikai Szemle. — 1937. 1. Kozocsa Sándor: *A magyar esztéta-lélek.* Kosztolányi bemutatása. Elsősorban lírikus volt, mert minden írásán ott hagyta mágiikus egyéniségének jellemző vonásait: páratlan és egvéni szerialitását. Lírája a finomságok, az emlékek és a sejtelmes hangulatok poézise. A Kosztolányi-vers Monet hangulatokban gazdag képeit juttatja eszünkbe. Az örök értékek fanatikusa volt, s a költészetben azt kereste, ami az életben a legnagyobb kincs: az igazságot. Mint prózaíró nagyobb művész, mint költő.

Hadtörténeti Közlemények. — 1937. 1—2. sz. Gálos Rezső: *Adatok Czirjék Mihály testőríró életrajzához.* Tizenkét esztendeig volt testőr, s mint ilyen a testőrírók legjobb formaérzékű és legköltőibb kedélyű poétája. II. József török háborújában a székely huszárezredben szolgált, a békekötés után Zágónba kerül s 1792-ben megházasodik. Amde alig félesztendeig élvezheti a házasságot nyugalmát, a Felső-Rajna védelmére rendelik, s megsebesülten 1796-ban jön hazafelé, de Cegléden 1797. március 14-én meghal.

Helikon. — 1937. 5. Kovács László: *Juhász Gyula.* Szépséges tiszta álmokkal, formák búbájával, a mult szellem-képekké finomult és regénnyé dermedt világával indult el benne az élet. Egrýrszt ez a világ az, amely formát keresett verseiben. De ez a világ kergette aztán melancholiába is, a megnevezhetetlen fájdalom honába, hogy lelke örökre a bánat édeseségei közé zárközzék. — Thurzó Gábor: *A magyar novella.* Fáy Andrásból indul ki; ekkor a poén a jellemző. A második fokozat, amikor az ötlet kevésbé harsány dobpergés közepette jelenik meg. Aztán egy szociális kor meggyéjén visszakanyarodik a tanulsághoz. A tárcanovellában a mýgond egyre mellékesebb, s az új novella mindjobban közeledik a vershez.

Hitel. — 1937. 1. Ravasz László: *Az időfeletti Széchenyi.* (Emlékbeszéd.)

Irodalomtörténeti Közlemények. — 1937. 1. Riedl Frigyes: *Az initiális a népdalban és Petőfi költészetében.* (A Beöthy-emlékkönyv számára írt, de meg nem jelent értékezés.) — Bajza József: *A szigetvári hős a horvát népepikában.* (Kiegészítés Szegedy tanulmányához.) — Waldapfel József: *Eötvs és Palocsay.* Levelek közlése alapján azt a sejtését fejezi ki, hogy a Karthauzi hősenek néhány vonása Palocsay Tivadar alakjával függ össze. — Timár Kálmán: *Katona István történetíró, a jezsuita dráma művelője.* Néhány programm alapján beállítja Katonát a jezsuita drámaírók sorába. — Halász Gábor: *Vörösmarty ismeretlen drámái.* A Nemzeti Múzeum — folyóiratunkban is jelzett — új szerzeményeiből közli a drámákat. — Gálos Rezső: *Barcsay Abrahám levelei Danczky Józsefhez.* (Adatközlés.) — Waldapfel József: *A Pesti Ephemerides megszűnése.* (Érdekes megállapítása, hogy Zrínyi költői műveinek már 1790-ben készült a kiadására Tratner.) — Keményfy János: *Czakó Zsigmond két ismeretlen levele.* — Kozocsa Sándor: *Reviczky Gyula és Jászai Mari.* (Levélközlés.) — 2. sz. Voinovich Géza: *Buda Halála.* Az eposz keletkezésének története, méltatása. — Bajza József: *Zrínyi és Krnarutics.* Az új adatok alapján megrajzolja a horvát költő életpályáját, költői fejlődését, a Zrínyi-eposz forrásait és megállapítja költői tehetségét. — Waldapfel József: *Balassi, Credulus és az olasz irodalom.* Igazolja Balassi olasz műveltségét s rámutat arra, hogy az olasz dalforma már Balassi előtt is megvolt a magyar virágénekekben. Majd az olasz dalnak Balassi dalaival való motívumközösségét állapítja meg. — Halász

Gábor: *Vörösmarty ismeretlen drámai.* (A közlés folytatása.) — Zsigmond Ferenc: *Szabolcska Mihály levelezéséből.* (Levélközlések.) — Kardos Albert: *Csokonai három kiadatlan levele.* — Gálos Rezső: *Barcsay levelei Danczkay Józsefhez.* (Folyt. adatközlés.) — Waldapfel József: *Eötvös József két ismeretlen irodalmi levele.* — Kozocsa Sándor: *Zilahy Károly kiadatlan levelei.*

Koszorú. — 1937. 3. sz. Pekár Gyula: *A százéves Nemzeti Színház.* (Unnapi megemlékezés.)

Láthatár. — 1937. 5. sz. Sziklay László: *Szlovák-magyar irodalmi kapcsolatok.* A szlovák irodalom a XVI. században indul meg, cseh nyelven. Ennek és a következő századnak irodalma epikus irodalom. A reformáció a cseh nyelvet teszi irodalmi nyelvvé. A XVII—XVIII. század tudósa hungarusnak vallja magát. Az új szlovák irodalmi nyelvnek Bernolák Antal szótára a megindítója. Költői művelője csak Holly János. A romantikával a pánszláv szellem lép fel. A XIX. század második felében Turócszentmárton az irodalmi központ; vezére Hviezdoslav. A kör feloszlátása a politikát teszi a mozgalom középpontjába.

Libanon. — 1937. 1. Palágyi Lajos: *Írók sorsa.* Érdekes vallomások és emlékek. — Zsoldos Jenő: *Komjátthy Jenő három ismeretlen levele.* Palágyi Menyhérthez írta őket. Jellemző vallomás bennük: „Ami terveimet illeti, azok nincsenek. Várok ugyan valami sültgalambfélére, de különben egész keleti fatalizmussal várok és borzasztó, szinte bigot jövőimádással alig élek a jelenben. Csak azt tudom, hogy mindenkinek és mindennek adósa vagyok.“

Literatura. — 1937. máj. 15. sz. Csorba Tibor: *Paulovics István.* Meleghangú emlékezés Reviczky életírójára. — Jún. 1. sz. Tonelli Sándor: *A literátus főkapitány.* (Emlékezés az elhunyt Szalay József-re.)

Műhely. — 1937. 3. sz. Merényt József: *Kiadástudomány.* A magyar könyvkiadásban három korszakot vesz fel: a kiadói dilettantizmus korát, Toldy felléptéig. A második a válogató esztéticizmus kora, a harmadik Szilády munkásságával kezdődik: az igazi tudományos könyvkiadás.

Napkelet. — 1937. 5. sz. *Tormay Cecile-emlékszám.* Benne becsesek Horváth János tanulmánya Tormay Cecile írói pályájáról, Brisits Frigyes: Tormay Cecile gondolatai.

Páztortűz. — 1937. 10. sz. László Dezső: *Balázs Ferenc.* A harminchat éves korában elhunyt unitárius lelkész írói és szervező munkájának rajza.

Tanu. — 1936. V—VI. sz. *Négy kísérlet.* Az 1770 és 1820 közé eső idő a magyar „kultúra-választás“ kora; a kezdések közt szerencsétlen az összefüggés. Erdemes kezdők: Bessenyei és Kazinczy. A harmadik kísérlet Csokonay nevéhez fűződik.

Theologia. — 1937. 2. sz. Rónay György: *Monoszlói András.* A családi hagyományok, amelyekkel megindult: törhetetlen hűség az egyházhoz, a papság szeretete és az indulatos természet. Ezek mellé kell venni a skolasztikus iskolázást, a humanista virágzás emlékeit, a nagy keresztény mult képeit és nagyváradi férfiak eszményképeit. Fejlődésére nagy hatással volt a bécsi egyetem és a nagyszombati káptalan szelleme.

Egy nélkülözhetetlen forrásmű megjelenésének kérdése.

Három év híján félszázada, hogy *id. Szinnyei József* örökbecsű forrásműve a *Magyar írók élete és munkái* — hosszas huza-vona után — a M. Tud. Akadémia támogatásával megindult s azóta is csaknem huszonöt esztendő pergett le, hogy a nagy mű utolsó kettős füzete a közben megdicsőült szerző irodalomtörténész fia, *Szinnyei Ferenc* gondozásában elhagyta a sajtót. A M. Tud. Akadémia akkori nagyérdemű főtitkára, *Heinrich Gusztáv*, aki teljesen átértézte a műnek nem csupán irodalomtörténeti, hanem általános tudománytörténeti jelentőségét is, legott megindította az akciót, hogy a nagy mű, mely első kötetekben már akkor is erősen elavult, kiegészíttessék s napjainkig folytattassék. Minthogy *Szinnyei Ferenc*, aki pedig az utolsó kettős füzet sajtó alá rendezésével beigazolta, hogy méltó folytatója lehetno az atyai örökségnek, erre a gigászi munkára egyéb tudományos tervei miatt nem vállalkozott, a kiegészítő sorozat elkészítésével az ő javaslatára s *Heinrich Gusztáv* buzgólkodására *Gulyás Pál* egyet. c. rk. tanárt, a M. Nemzeti Múzeum immár ny. igazgatóját bízták meg, aki azóta egyre gyűjti az adatokat s éjt-napot eggyé téve oly hatalmas anyagot gyűjtött a magyar tudományos és közgazdasági élet egész mezejéről, hogy munkája terjedelemre nézve nemcsak eléri, hanem talán még túl is szárnyalja nagy előképét. Hogy mennyire új munkával van dolgnak azt kellőképen mutatja az 1925/29-ben *Magyar életrajzi lexikon* c. kiadott hat füzet, mely az *A* betűből 1609 életrajzot hoz. Ezen 1609 egyén közül *Szinnyei*-nél csupán 328 szerepel, tehát *Gulyás* műve 80 százalékban teljesen új anyagot hoz s tulajdonképen teljesen új munkának minősíthető. Ha most mégis a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete mint a *Szinnyei-féle* mű pótsorozatát s a már közismert, bár nem egészen találó *Magyar írók élete és munkái* címen készül kiadni *Gulyás* gyűjtését, ezt elsősorban azért teszi, hogy a *Szinnyei-féle* művel való szerves kapcsolatát dokumentálja. Nevezett egyesület *kötetenként 50 (ötven) a. P előfizetési áron* készül a legújabb kor irodalma és tudománytörténeto kutatóinak nélkülözhetetlen forrásmunkát kiadni, föltéve, hogy *folyó évi október hó elsejéig* legalább *kétszáz előfizető* akad. Ezenkint egy-egy negyvenéves kötet jelennék meg, teljesen a *Szinnyei-féle* mű tipográfiai kiállításában. Az előfizetési díj félévi részletekben törleszthető. Minthogy ez az utolsó kísérlet arra, hogy a nagy munka megjelenjék, a magyar irodalom és tudománytörténet minden igaz barátját a magunk részéről is fölhívjuk, hogy előfizetésével a terv megvalósítását lehetővé tegye. Ha a minimális 200 előfizető nem gyűlno össze, félő, hogy a gazdag anyag elvész, pedig szinte elképzelhetetlen, hogy ezt a rengeteg adatot valaki újból összegyűjtse. Bk.

Elhúnytak.

ANDRASSY KALMAN, ref. lelkész, megh. Bujon 1937 áprilisában 85 éves korában. 52 éven át volt a buji reformátusok lelkipásztora. Nagy publicisztikai működést fejtett ki részben Adorján Balázs és Soós Lajos álneveken

a ref. egyh. lapokban. — Szépirod. jellegű műve: *Feltámadás*. (Koszorú. 245. sz.) Bp., 1918.

ABONYI GYULA (valódi nevén nemes Kása László), a Nemz. Szính. ny. tagja, szül. Abonyban 1850 július 30-án, megh. Gödöllőn 1937 június 20-án. — Ref. Sárospatakon tanult, majd 1868-ban fölsapott színésznek. Hosszabb vidéki szereplés után 1885 őszén a budapesti Nemz. Színházhoz került, ahol 1912 dec. 12-én volt a búcsú föllépése Szigligeti *Rang és mód* c. drámájában. — Munkája: *A hóhérlegény és Margit, a hóhér leánya*. Birch—Pfeiffer után. Bp., 1895. — *Aranybalta* c. népszínművét, melyet Margitai Dezsővel írt, 1890 aug. 18-án mutatta be a Városligeti Színkör.

BALÁZS FERENC, unit. lelkész, szül. Kolozsvárt 1901-ben, megh. Mészkon (Torda-Aranyos vm.) 1937 május 22-én. — A teológiát Kolozsvárt elvégezvén, egyháza ösztöndíjával Angliában tanult, majd Amerikába megy, azután bejárja a távol Keletet s Indiában kiadják angol nyelvű tanulmányait. Öt évi külföldi tartózkodás után visszatér Erdélybe s Mészkon lesz unitárius lelkész. Falujában iskolát emelt, eséplőgép szövetkezetet létesített s egyike lesz az erdélyi ifj. mozgalom megalapítóinak. Szépirod. munkái: *Mese folyam*. (Cimborá Kt. 3.), Szatmár, 1922. — *Bejárom a kerek világot*. Kolozsvár, 1929. — *A rög alól*. — *Zöld ártíz*. (Bp., 1937.)

BALOGH (1877-ig Blum) ARMIN, ny. rabbiképzőint. tanár, szül. Nagykárolyban 1859 december 3-án, megh. Budapesten 1937 március 26-án. — Megírta a keresztény latin irodalom történetét a Heinrich-féle *Egyetemes Irodalomtörténet*-be (Bp. 1904. II. köt.) — Fordításai közül az irodalomtörténetet is érdekelhetik: *Bacon Novum organumának első része*. (Filozófiai Írók Tára. 7.) Bp., 1885. — *Spinoza Ethikája*. (Filoz. Írók Tára. 29.) U. o., 1919 (Alexander Bernáttal).

BARTA LASZLÓ, dr. phil., bankigazgató, szül. Csurgón (Somogy vm.) 1886 február 10-én, megh. Budapesten 1937 április 14/15. éjjelén. — Izr. 1909–14. a bpi VIII. ker. közs. f. keresk. iskola tanára volt. Az 1915/18. években háborús katonai szolgálatot teljesített. Leszerelése után a M. Cseh Iparbank főkönyvelője, majd a személyzeti ügyek igazgatója lett. Munkája: *A csurgóvidéki nyelvjárás*. Bp., 1918. — Talán azonos azzal a Bartha Lászlóval, akitől a következő fordítások valók: *Rip van Winkle. Az ólomvölgy legendája*. 2 rajz. Irta: Washington Irving. (Világosság Kt. 97/100) Bp., 1919. — *Ez a világ sorja*. *A fehér bika. Scarmatado utazásai*. 3 elb. Irta: Voltaire. (Világosság Kt. 204/7.) U. o., 1920. — *Jó polgári koszt*. [Potbouille]. Reg. Irta: Émile Zola. U. o., 1920.

BERECZ ABEL, ügyvéd, megh. Sopronban 1937 március végén vagy április elején 87 éves korában. 1905. Sopron városa országgyűlési képviselőjévé választotta függetlenségi és 48-as párti programmal. — Űti jegyzetei s egyéb cikkei a *Sopron*-ban (1903/4), melynek tulajdonosa volt. Szerk. a *Nemzetőr* c. lapot.

BODROGI (1903-ig Schnur) ZSIGMOND, v. magánhivatalnok, szül. Kulán (Bács-Bodrog vm.) 1874-ben, megh. Budapesten 1937 áprilisában. — Izr. 1905 óta írt verseket, főleg a *Népszavá*-ba. Ezek közül többet maga zenésített meg s betétként énekelték őket vidéki színpadokon. Színművei: *A csapodár*. Énekes parasztkom. 1 felv. (bemut. Városligeti Variété Szính. 1896); *Paraszt-*

lakodalmom. Daljáték (bemut. A m. falu vállalat); *Haragosok*. Életkép 3 felv. (előadásra elfog. a bpi Városi Szính.); *Viola Zsófi, Cilka, A falu bolondja, Cigányszerelm, Dankó Pista a mennyországban* c. kabarétréfák. — Munkái: *Tövíses tarlón*. Bp., 1908. — *Szántók, vetek*. Versek, dalok. U. o., [1910.] — *Virradóra*. Versek, dalok. U. o., 1919. — *Síratás*. Versek, dalok. U. o., 1922. — *Testvérek*. Paraszt életkép dalokkal u. o. [1926.] — *A magam útján*. U. o., 6. n. — *Magyar rögön*.

DEAK JENŐ (kehidai), ny. szföv. polg. isk. igazgató, szül. Zalatárnokon 1868 március 18-án, megh. Budapesten 1937 június 6-án (temetés napja). — Róm. kat. 1888. lépett a tanítói pályára, 1891. szföv. el. isk. r. tanító, később polg. isk. tanár s végül 1912. a Rottenbiller-u. polg. fiúiskola igazgatója lett. — Humoros írásai az *Urambátyámban* s más élelapokban, részben Diakonus álnéven. — Munkái: *Göcseji históriák*. Bp. 1899. — *M. olvasókönyv*. A polg. fiúisk. szám. U. o., 1922. (2 köt. Weczely Ödönnel).

ERNST LAJOS, m. k. kormányfőtanácsos, szül. Budapesten 1872-ben, 1937 április 14-én eltűnt budapesti lakásáról. Holttestét április 24-én Ráckevénél kivetette a Duna. — Izr. 1912. nyitotta meg e célra épült palotájában a magyar történet, zene, irodalom, művészet és színészet emlékeit egybegyűjtő Ernst-Múzeumot. — Irodalomtört. vonatkozású cikkei: *B. Hírl.* (1909: 125. sz. Eötvös József br. gondolatai), *Petőfi-Álm.* (1909. Petőfi arcképei).

FÖLDES GÉZA (papolcezi) ny. szföv. polg. isk. igazgató, szül. Dánokon 1857 november 15-én, megh. Mátyásföldön 1937 június 6-án. — Ref. Előbb Székelykeresztúron el. tan., majd a bpi Pedagógiumban polg. isk. tanítói oklevelet szerzett. 1878. a nagyborosnyói közs. isk. igazgatótanítója lett, 1891. pedig Budapestre került közs. tanítónak. Később polg. isk. tanár, majd a Rottenbiller-utcai polg. fiúisk. igazgatója volt. 1908 óta nem teljesített szolgálatot s 1911. megvált állásától. — 1878—1908. úgy a tanügyi folyóiratokban, mint a napi és hetilapokban nagy irodalmi működést fejtett ki. Tanügyi cikkeken kívül humoros tárcákat és ifj. elbeszéléseket is írt; 1891-től 1892 márciusáig s. szerkesztője volt az *Ország-Világ*-nak s 1891/93. b. munkatársa a *M. Hírl.*-nak. Harminc évig társszerkesztője volt a *Nemz. Iskolának*. — Szép-irodalmi munkái: *Dinka és Darinka*. Elb. Bp., 1893. — *A beszélő arany*. Elb. U. o., 1893. — *Szibériai képek*. U. o., 1893. — (Mindhárom a Kis Kt. c. vállalatban mint annak 12., 15. és 19. kötete). — *Porból lettünk*. 2 elb. az ifj. szám. U. o., 1894. — *A fekete király*. Tört. elb. az ifj. szám. U. o., 1896. — *Elbeszélések az állatvilág köréből*. U. o., 1898 (Többekkel). — *A dozse fia*. (Hazafias Kt. 33) Pozsony, 1898. — *A búrok m. vitéze*. Wildenstein után. Bp., 1900. — *A Bucsak Klári lakodalma*. (Históriák, Nóták. 195.) U. o., 6. n. — Tankönyvei közül megemlítendő: *Keresk. tanulók olvasókönyve*. Bp., 1897 (3 köt. 3. kiad. u. o., 1905/7). — *Olvasókönyv a gazd. ism. isk. szám.* U. o. 1896 körül. (Benedek Elekkel. Petrik csak a 3. kiadástól ismeri! 12. kiad. u. o., 1908). — *Abc és olvasókönyv*. U. o., 1906 (5 köt. Benedek Elek- és Száva Jánossal).

HORN EMIL (KÁROLY), bankár, szül. Párizsban 1858 jan. 31-én, megh. u. o. 1937 július 4-én. — H. Ede hírlapíró és keresk. min. államtitkár fia. 1871—1875. Budapesten élt s itt járt iskolába. Visszatérve Párisba egy bankházba lépett s emellett hírlapíróskodott. A m. szépirodalmat ismertető fordításai: *Scènes hongroises*. Par Kálmán de Mikszáth. Trad. Paris, 1890. (A Jó palócok

fordítása. François Coppée előszavával). — *Jókai*. U. o., 1895. (Gaston Bois-sier előszavával. Tartalmazza a Székely asszony, Az erdei dal c. elbek és a Sárga rózsza c. regény fordítását). — *Mon village*. Par Victor Rákosi. U. o., 1895. (Az én falum fordítása).

HÖGYÉSZI AMAND PAL, bencés, tihanyi alperjel, szül. Hőgyészen (Tolna vm.) 1870 május 17-én, megh. Tihanyban 1937 április 1-én. — Mint gimn. tanár Esztergomban, Kőszegen és Komáromban működött. — Szent-beszédei a *Szent Gellért*-ben (1898/901, 907/9, 910/11).

HÖRENYI LAJOS, ny. ev. lelkész, megh. Budapesten 1937 április 13-án (temetés napja) 85 éves korában. — Győrszemerén lelkészkedett. A *Harangszó* munkatársa volt.

HUSZTHY JOLAN, megh. Nyíregyházán 1937 áprilisában. Regénye jelent meg a *Magyarság*-ban.

JÓNAS KAROL(!), a M. Tud. Akadémia ny. gondnoka, megh. Buda-
pesten 1937 május 28-án, 85. évében. — R. kat. konvertita. — Munkái: *Tarka könyv*. Bp., 1930. — *Egy nagy magyar hadvezér*. U. o., 1935.

JÓZSA MIHÁLY, m. k. kormánytan., ny. kir. tanfelügyelő, szül. Brassó-
ban 1847 december 14-én, megh. Budapesten 1937 május 23-án. — Ev. Tanítói pályáját 1868 áprilisában kezdte, mint a brassói ref. egyh. iskolájának s. tanítója. 1870-ben nagybaconi, 1871-ben krizbai tanító lett, 1877-ben pedig a brassói ev. hitközség által szervezett hitoktatói állásba került. Később kine-
vezték tanfelügyelőnek s 1915-ig a kultuszminisztériumba beosztva szolgált. 1924-ben lett m. k. kormánytanácsos. 1871-től számos cikket írt a kül. erdélyi pedagógiai és napilapokba, 1890—93. szerkesztette az *Iskola és a Szülői Ház* c. tanügyi folyóiratot.

JUHASZ GYULA, ny. középisk. tanár, hírlapíró, a Petőfi Társ. r. tagja, szül. Szegeden 1883 április 4-én, megh. u. o. veronálnérgezésben 1937 április 6-án este fél nyolckor. — R. kat. Atyja postatiszt volt. Gimnáziumot végzett, aztán kispap lett, majd bölcsészhallgató Budapesten, ahol a m.-latin szakcso-
portból szerzett oklevelet. Tanári pályáját mint h. tanár a máramaroszigeti piaristáknál kezdte, majd 1908/11. hasonló minőségben a nagyvárad pre-
montrei főgimnáziumban szolgált, innen Szakolcára került a kir. kat. főgimnáziumhoz s végül 1913 ban a makói áll. főgimn. r. tanára lett. 1917-ben (s nem mint Révai írja 1907-ben) lemondott tanári állásáról s Szegedre költözött, ahol mint hírlapíró helyezkedett el. Élete utolsó éveit hol a kórházban, hol özvegy édesanyjánál töltötte és többször próbálkozott meg az öngyilkossággal. Leg-
először már 1907-ben, majd 1914 márc. 6., egy budapesti szállóban, legutóbb Szegeden 1936 máj. 12., úgyancsak altatószerekkel. — A Petőfi Társ. 1920-ban választotta r. tagjai sorába s tagja volt a szegedi Dugonics Társaságnak is. 1912. elnyerte a Petőfi Társ. Bulyovszky-díját. Négyyszer egymás után nyert Baumgarten-díjat. — Két első versét 1899. V. 21. számában, tehát alig 16 esz-
tendő korában közölte a *Szegedi Napló*. Nagyvárad tanárkodása alatt a *Sza-
badtság* (1908), majd a *Nagyvárad* (1908/11) szimkritikusa volt. Szegedi hírlap-
íróskodása idején a *Délmagyarország*, *Szeged és Vidéke*, *Szegedi Híradó* és *Szegedi Napló* b. dolgozótársa volt. — Előttém ismert versei és cikkei: *B. Napló* (1899, 903, 05/7), *Győri Hírl.* (1899), *Szegedi Napló* (1899/900, 907, 912/4, 920), *P. Napló* (1902/3, 07, 10, 18), *Debrecen* (1903, 09/10, 12), *Hazánk*

(1903), *M. Szemle* (1903/6), *Polit. Hetiszemle* (1903, 08), *A Hét* (1904/6, 08/15), *Egyet. Lapok* (1904/5), *Debr. Független Újs.* (1905, 08), *Aradi Közl.* (1906, 08), *Kép. Családi Lapok* (1906), *Népszava* (1907/10), *Új Idők* (1906/16), *A Holnap Versei* (1908), *Nagyvárad* (1908/12, 14), *Nyugat* (1908/12), nagyvárad *Szabadság* (1908, 10/1), *Vas. Újs.* (1908/14), *A Holnap Új Versei* (1909), *A Polgár* (1909), *Az Újs.* (1909/10, 15), *Élet* (1909/14), *Nagyvárad Napló* (1909, 12), *Szegedi Híradó* (1909/10, 13), *Renaissance* (1911), *Világ* (1911/2, 14/6, 18 versek; 1912: 171. sz. Magyar poétika), *Debr. Szemle* (1912), *M. Hírl.* (1912), *P. Hírl.* (1914). Verseinek német fordításai: *P. Lloyd* (1913/4). — Munkái: *Versei*. Szeged, 1907. — *Új versek. 1908—14.* Békéscsaba, 1914. — *Késő szüret.* Költemények. Bp., 1918. — *Ez az én vérem.* Költemények. Szeged, 1919. — *Nefelejcs.* (Versek). U. o., 1921. — *Testamentom.* Költemények. U. o., 1925. — *Orbán lelke.* (Kis rog. és elbék). Bp., 1926. — *Szögedi színház.* (Humoreszkek). 1926. — *Hárfa.* (Versek). 1929. — *Holmi.* (Prózai írások). Bp., 1929. — *Fiatalok, még itt vagyok.* 1935. — Színművei: *Atalanta.* Zenés játék Dési Alfréd és Lehel Károly zenéjével (bemut. nagyv. Szigligeti Szính. 1909. I. 16); *Szép csöndesen.* Idill 1 felv. (u. o. 1909. III. 21); *Egy óra sere.* Verses színj. 1 felv. (bpi Apolló-Szính. 1924). — Alnevei és betűjegyvei: —ász (Szabadság); —im. (Nagyvárad (1908/9); (j.) (u. o.); j. gy. (A Hét 1912); Jim (Szabadság, Szegedi Napló); Juhar (Szabadság).

KAISER GIZELLA (özv. nagyrecskei Bíró Lászlóné), f. keresk. isk. tanár, szül. Budapesten 1875-ben, megh. u. o. 1937 április 11-én. — Ő volt Magyarországon az első gyorsírástanárnő, s ő írta az első gépirástantkönyvet. Fel. szerkesztője volt a *Szenográfia* c. szaklapnak.

KECSKEMÉTI VILMOS, hírlapíró, szül. Kecskemén 1879 június 17-én mogh. Budapesten 1937 március 31-én (temetés napja). — Izr. Jogot végzett, majd szülővárosában, utóbb Budapesten hírlapíróskodott. H. szerkesztője volt a *Pestmegyei Hírlapnak*, szerkesztője a *Kecskemét és Vidékének*, utóbb a kecskeméti *Függetlenségnek*, Budapesten a *Kis Újs.*, majd a *Budapest* s végül az *Egyenlőség* szerkesztője volt. Az *Egyetértés*, *Kritikai Szemle*, *M. Figaró*, *M. Hírl.* és *P. Lloyd* c. lapokba is dolgozott. 1927-ben megindította a *Zsidó Erkönyv*-et.

KIRÁLY MIKLÓS (harasztosi), ny. polg. isk. igazgató, ref. lelkész, megh. Hajdúdorogon 1937 áprilisában 89 éves korában. — Talán az ő tárcája: *Debreceeni Ellenőr* (1900).

KONTRASZTY DEZSŐ, kegyesr. tanár, szül. Szegeden 1877-ben, megh. Sátoraljaújhelyen 1937 júniusában. — Cikkei: *Szegedi Napló* (1917/8).

KOVACS GÉZA, dr. phil., tanügyi tanácsos, áll. gimn. igazgató, szül. Békésen 1880-ban, megh. Rákospalotán 1937 június 12-én. — Ref. Fiúmeában, majd Újpesten volt áll. tanár, 1927-ben a mezőtúri leánygimn. igazgatója lett; 1935-től a székesfehérvári tanker. főigazgatósnál szolgált, 1937 januárjában kinevezték a bpi IX. ker. Fáy András ginnázium igazgatójának. — Cikkei: *B. Hírl.* (1913/5, 17). — Munkái: *Magyar István*. Bp., 1902. — *Könyv nélkül tanulandó olvasmányok gyűjteménye*. Összeáll. Kozák Lajossal. U. o., 1922 (és többször). — *A m. irodalomtört. áttekintése*. Összeáll. u. azzal. U. o. (1926). — *M. olvasókönyv*. Középkisk. I—III. o. szám. U. o., (1926/28) (3 köt. és többször). — *M. nemz. irodalomtörténet* U. o., é. n.

KOZMA FERENC (loveldi) ny. tábornok, a Kisfaludy Társ. r. tagja, szül. Marcaliban (Somogy vm.) 1857 február 26-án, megh. Budapesten 1937 május 4-én este, hosszú szenvedés után. — Ref. Atyja: K. Sándor, kir. főügyész. Özvegye: Lázárné Nyiry Erzsébet (Zsóka). Középiskolai elvégzése után beiratkozott a műegyetemre, majd 1878-ban a katonai pályára lépett s előbb a huszárságnál, 1905-től a méneskarnál szolgált. 1918-ban nyugdíjazták. A Kisfaludy Társ. 1904. választotta tagjai sorába. Baracsán temették el. — Már technikus korában kezdett verselgetni Rinay Kálmán álnév alatt. Hosszabb szünet után 1897-ben ismét elkezdett a költészettel foglalkozni s ez óta a Bárd Miklós írói nevet használta. Köteményei 1899 óta főleg a *B. Hírl.* és a *Vas. Újs.* hasábjain jelentek meg. — Verskötetei: *Bárd Miklós versei.* Bp., 1902 (2. kiad. U. o. 1904). — *Bacsó Pál és egyéb versek.* U. o., 1903. — *Bárd Miklós költeményei.* U. o., 1915. — *Vezeklés.* Verses reg. U. o. 1920 [1921]. (Ezzel nyert el 1922-ben a M. Tud. Akad. Nádasy-díját.), — *Újabb költeményei.* U. o., [1925]. — *Köd.* Verses reg. Debrecen, 1929. — *Föld a párnám.* Versek. 1930. — *Újabb válogatott költeményei* Bp. (ny. Pápa), 1935. (A M. T. Akad. kiadása).

MATEJKA JÁNOS, szül. Vácott 1893-ban(?), elesett a spanyol polgárháborúban a köztársasági csapatok sorában Lukács álnéven 1937 június 13-án 44 éves korában. — Az 1914/8. háborúban mint hadapródjelölt orosz fogságba került s 1918-ban mint rokkantat Svédországon keresztül hazabocsátották. Az 1919. kommün alatt ő volt Vácott a forradalmi bíróság ügyésze s ezért a tanácsköztársaság bukása után a rendes bíróság 23 é. fegyházra ítélte. A büntetést azonban nem hajtották végre, mert még 1921-ben oroszországi tüzszok ellenében kicserélték. — Eredetileg írónak készült s verseket írogatott.

MIHALYFI AKOS (ISTVÁN), dr. theol., cisztercita áldozópap, vil- lersi apát, strázsai prépost, ny. egyet. ny. r. tanár, a Sz. István Akad. t. tagja, szül. Szepetneken (Zala vm.) 1863 szeptember 2-án, megh. Budapesten 1937 május 27-én. — 1906–34. a bpi egyetem hittudományi karának ny. r. tanára volt. A Sz. István Társulatnak 1920-ban, a Sz. István Akadémiának 1932-ben lett alelnöke. — 1881/3. elbeszéléseket és rajzokat is írt a *Kat. Hetilapba.* 1890–1928. szerkesztette a *Kat. Szemlé-t.* Ugyancsak ő szerkesztette a *Családi Regénytárat.* — Minket érdeklő művei: *Emlékbeszéd Szvorényi Józsefről.* Bp., 1895. — *Egyházi beszéd Sz. István... ünnepén.* U. o., 1903. — *A túlvilág.* Nagyböjti szentbeszéd. U. o., 1904. — *Ünnepnapok.* Egyh. és társadalmi beszédek. U. o., 1906. — *Egyházi beszédek.* U. o., 1911. (2. bőv. kiad. U. o., 1912). — *Az igehirdetés.* U. o., 1912. (2. átdolg. kiad. U. o., 1921). — *Emlékbeszéd Dudek János felett.* U. o., 1918. — *Giesserein Sándor emlékezete.* U. o., 1925. — *Beszédek.* U. o., 1929.

MOGAN AKOS, az Orsz. Ref. Jóléti és Gazd. Társ. főtítkára, szül. Szegeden 1882-ben, megh. Budapesten 1937 április 16-án (temetés napja). — Eredetileg egri főegyházmezei r. k. áldozópap volt, 1916-ban aposztatált s hosszú ideig Baltazár Dezső ref. püspök titkára volt. Főszerkesztője volt a *Kultúra* és *Szabadság* c. egyh. lapoknak. — Munkája: *Szt. beszéd... Dessenffy Elemér első sz. mistjén.* Szeged, 1908.

NAGY SÁNDOR (nemes) dr. jur., ügyvéd, szül. Feketeardón 1878 június

29-én, megh. Erdődön 1937 májusában. — Ref. 1904-ben nyitott ügyvédi irodát Erdődön. Cikkírója volt a *M. Kisebbség*-nek.

ÓDRY ARPAD (pacséri), a Nemz. Szính. örökös tagja, az Orsz. Színi Akadémia igazgatója, szül. Budapesten 1876 szeptember 25-én, megh. u. o. 1937 április 5-én reggel 7 ó. 5 pkor, szívbajban. — Atyja Ó. Lehel neves operaénekes volt. A színi akadémia elvégzése után Nagyváradon, Kolozsvárt, Debrecenben, Budán és Temesvárt működött s 1904-ben került Budapestre a Vígszínházhoz, majd a Nemz. Színházhoz, melynek 1923 óta örökös tagja, hosszú ideig főrendezője s 1935/36-ban játékmestere is volt. Együttal a Rádió főrendezői s 1930 óta az Orsz. Színi Akadémia igazgatói tisztét is betöltötte. A legkiválóbb jellegű színészek egyike volt, aki a klasszikusokban csakúgy, mint a modern darabokban nagy sikereket aratott. Játékművészetét 1927-ben a Kisfaludy Társ. Greguss-díjjal tüntette ki. — Hevesi Sándorral készített színműfordítása: *Ne ráljunk el!* Vígj. 3 felv. Írta: Arthur W. Pinero (bemut. Nemz. Szính. 1912. X. 4.).

PAULOVICS ISTVÁN, dr. phil., ref. főgimn. tanár, szül. Kiskunhalason 1876 február 10-én, megh. u. o. 1937 áprilisában. — Előbb a selmecbányai ev., majd a halasi ref. gimnázium latin-magyar szakos tanára volt. Költeményei: *Debr. Hírl., Felső-Bácska, Halas és Kiskőrös.* — Cikke: *Prot. Egyh. és Isk. Lap* (1902. Pázmány és Szenczi-Molnár Albert), — Munkái: *Bérczy Károly élete és jellemzése.* Bp., 1903. — *Horatius levelei.* Ford. (M. Ktár 568/9) U. o., (1909). — *Reviczky Gyula.* U. o., 1910.

PÓSCH DEZSŐ, hírlapíró, megh. Debrecenben 1937 május 11-én (tometés napja). — Harminc évig volt újságíró. 1910/11-ben fel. szerkesztője volt a *Debrecen*-nek.

RÓZSA (1890-ig Rosenthal) GEZA, dr. phil. ny. főrealisk. tanár, szül. Pápán 1871 október 11-én, megh. Budapesten 1937 május 17-én (tometés napja). — R. kat. konvertita. Egyetemi tanulmányait Bpen és Párisban elvégezvén, a francia és magyar szakcsoportból szerzett oklevelet. 1894/97. a székelyudvarhelyi, 1897/900. az egri, 1900/17. a zsolnai és 1917/19. a körmezbányai áll. főrealiskola tanára volt. 1893/4. párisi tartózkodása alatt r. levelezője volt a *Főv. Lapok*-nak. Francia és olasz költőkből készített műfordításai kül. m. szépirod. lapokban. — Minket érdeklő munkái: *Bessenyei mint drámatró.* Bp., 1893. — *Aphrodite.* Reg. Írta Pierre Louys. Ford. U. o., 1898. — *Félszüzek.* Reg. Írta Marcel Prévost. Ford. U. o., 1896. — *Juliette házassága.* Reg. Írta u. a. Ford. U. o., 1898. — *A názárethi szűz.* Reg. Írta u. a. Ford. U. o. 1898. — *Az asszony bolondja.* Reg. Írta Pierre Louys. Ford. U. o., 1899. — *A szerelem bolondja.* Írta Harold Mac Garth. Ford. (Egyet. Regtár. XXVI. 18.) U. o., 1910. (2. kiad. u. o., 1918). — *Művészek feleségei.* Írta Felix Salten. Ford. (M. Kt. 603.) U. o., [1910]. — *Családi kör.* Írta Maurice Maeterlinck. Ford. (M. Kt. 643.) U. o., [1911]. — *Napoleon.* Írta A. Connan Doyle. Ford. (Egyet. Regtár. XXVIII. 9.) U. o., 1911. — *Jean-Christophe Párisban.* Reg. Írta Romain Rolland. Ford. (A Kultúra Regtára. 30.) U. o., 1919. (2 köt.). — *A srápnél.* Írta Maurice Leblanc. Ford. U. o., 1921. — *A nagy titok.* Írta M. Maeterlinck. (Az Okkultizmus Könyvei). Ford. U. o. 1921. — *Párisi vasárnapok.* Humoros reg. Írta Guy de Maupassant. (Tréfás Könyvek. 4.) U. o., 1921. — *Izlandi Han.* Írta Victor Hugo. Ford.

(A Regényírás Művészei. 17.) U. o., 1922. — *A Rougon—Macquart-család*. 18. A pénz. Reg. Irta Émile Zola. Ford. U. o., 1928.

RUDAN AMADE (1916-tól szentlőrinczi) dr. sc. pol., ny. h. államtitkár, szül. Fiúméban 1868 január 24-én, megh. Budapesten 1937 április 10-én. — A keresk. minisztériumban szolgált s végül a hajózási osztály főnöke volt. A fiúmei kikötő fejlesztése körül szerzett érdemeket. Szinnyei szerint a fiúmei *La Voce del Popolo*-ban jelent meg tőle Jókai Mór *Egy játékos, aki nyer.* c. regényének olasz fordítása. Rényi Dezsővel leford. magyarra Felice Cavalotti *Jefte leánya* c. 1 felv. vígjátékát, melyet 1896 febr. 28. mutatott be a bpi Nemz. Színház.

SCHREYER VIKTOR, ügyvéd, földbirtokos, megh. Nagyszentmiklóson 1937 júniusában 91 éves korában. — Valamikor Lopresti Lajos br. jószágigazgatója volt Mercyfalván. — A *P. Hírl.* (1937. VI. 5. sz.) szerint több versköteje van, de ezeket sem Szinnyei, sem Petrik nem ismeri; lehet, hogy álnéven jelentek meg. Én csak néhány nevével jegyzett tárcáját ismerem: *Arad és Vidéke* (1910), *Szegedi Napló* (1910—11).

SIKORSZKY ENDRE, pápai kamarás, aszódi prépost, szül. Héthárson (Sáros vm.) 1856 április 30-án, megh. Gálszécsen 1937 április 5-én (tom. napja). — Több kiadást ért imakönyve: *Egi ösvény*. Eperjes, 1891.

SZALAY JÓZSEF, dr. sc. pol., ny. kerületi rendőrfőkapitány, szül. Békéscsabán 1870 február 17-én, megh. Szegeden 1937 április 25-én agyvérzés következtében. — R. kat. A jogot Budapesten és Bécsben elvégezvén, 1892—1902. Békés vm. szolgálatában állott, mint aljegyző és szolgabíró. 1902—908 Hódmezővásárhely rendőrfőkapitánya, 1908 óta Szeged h., majd valóságos rendőrfőkapitánya volt. Utóbb kinevezték ker. rendőrfőkapitánnyá s 1931-ben nyugdíjazták. — Húsz éven át elnöke volt a szegedi Dugonics-Társaságnak. Szép bibliofil könyvtára volt dedikációs példányokkal és gazdag autogramm-gyűjteménnyel. — Fiatalkorában novellákat is írogatott a *Békésm. Közl.*, *Orosházi Újs.*, *Hódmezővásárhely*, *Vásárhely és Vidéke*, *Szeged és Vidéke*, *Szegedi Híradó*, *Szegedi Napló*, c. lapokba. — Cserzy Mihállyal írt *Ugarimáadás* c. népies színművét 1916 febr. 11. mutatta be a szegedi színház.

SZEMZŐ VILMOS, ny. áll. polg. isk. igazgató, szül. Kernyaján 1865-ben, megh. Budapesten 1937 május végén v. június elején. — Előbb Kismartonban, majd 1909/11. Győrött volt polg. isk. tanító, azután igazgató a felsővisói áll. polg. fiúiskolában. — Értekezése: *győri polg. fiúisk. értes.* (1910. A szépírók fejlesztése az iskolában). — Munkatársa volt a *Visó és Vidéke* szépirod. rovatának.

TARNAI (1905-ig Tattárszky) ISTVÁN, balmazújvárosi közs. tanító, megh. Debrecenben 1937 május 31-én, hosszú szenvedés után életének 51. évében. — A *P. Hírl.* szerint alig 18 esztendőskora óta írogatott cikkeket és elbeszéléseket vidéki és fővárosi lapokba, így a *P. Hírlapba* is. — Jegyzeteim közt csupán egyszer fordul elő a T. I. név, a *Felsőmagyarország* egy 1915-ben megjelent tárcájánál. Egyébként T. Iván névvel jegyzett tárcákat és verseket ismerek. — Munkái: *Magyarok Messiása*. (Műkedvelők Kta 1.) Debrecen 1923. — *Az utolsó szó*. (Műkedvelők Kta 3.) U. o. 1924. — *Bűnbocsánat* (Műkedvelők Kta 4.) U. o. 1924.

TORMAY CÉCILE (nádudvari), nemes alapítványi hölgy, a M. Asszo-

nyok Nemz. Szövetsége elnöke, szül. Budapesten 1876-ban, megh. Mátraházán saját villájában 1937 április 2-án a hajnali órákban. — R. kat. Szülők: T. Béla, államtitkár, munkácsi és barkaszoí Barkassy Hermin. — 1893 óta írt elbeszéléseket különböző lapokba. Az 1914/18. háború alatt szinte alig írt, mert a Vöröskereszt teljesen lefoglalta. Az 1919. kommunista uralom halálra kereste s ő álnéven bujdosott az országban. A rend helyreállása után egyik vezetője lett a nemzeti mozgalomnak. Megalapította a M. Asszonyok Nemz. Szövetségét s 1922-ben megindította a *Napkelet* c. irodalmi folyóiratot, melynek haláláig főszerkesztője volt. — Április 5-én temették el az Iparműv. Múzeum kupolacsarnokából a kormányzópar jelenlétében. A MANSz. nevében Agoston Gézáné, a *Napkelet* szerkesztősége nevében Kállay Miklós búcsúztatta. Haláláról legközelebbi összes ülésén a M. Tud. Akadémia nevében József kir. herceg emlékezett meg. — Előtte ismert tárcái és egyéb írásai: *M. Génius* (1893/4), *Főv. Lapok* (1894), *Hazánk* (1894, 97), *Délmagyarorsz. Közl.* (1895), *Nemzet* (1895/9), *B. Napló* (1898, 900/1, 08), *Háztartás* (1899), *M. Nemzet* (1899—900), *Ország-Világ* (1900), *M. Lányok* (1901), *Új Idők* (1901, 08, 14/5), *M. Hírl.* (1902/13, 16; 1903: 119—131. sz. Petneházy), *Kolozsv. Újs.* (1903), *A Hét* (1905, 08), *Jövendő* (1905), *Pol. Hetiszemle* (1905), *Az Újs.* (1909, 11, 18), *P. Hírl.* (1910), *M. Figyelő* (1912: IV.), *A Cél* (1913), *Napkelet* (1922), stb. Német fordításban: *P. Lloyd* (1908, 910; 1911: 11—48. sz. Menschen unter Steinen; 1916, 18). — Munkái: *Apród-szerelm.* Novellák. (Az Athenaeum Olvasótára. XI : 22.) Bp., 1900 [1899]. — *Apró bűnök.* Elbek. U. o., 1905. — *Emberek a kövek között.* Reg. U. o., 1911. (1919-ig 4 kiadást ért. Németül: Menschen unter Steinen. Übertr. v. Ernst Goth. Berlin, 1912; franciául: Au pays de pierre. Trad. par Marcelle Tinayre et Jean Guerrier, először a Revue de Paris 1913. évfában, majd Paris, (1914); olaszul: Cuori fra le pietre. Trad. de Silvia Rho. Milano, 1928.) — *A régi ház.* Reg. U. o., 1914. (1937-ig 31.000 példány. 1916-ban elnyerte a M. Tud. Akad. Péczely-díját. Németül: Das alte Haus. Übers. v. Heinrich Horvát, először a Frankfurter Zeitung 1916. évfában, majd Berlin, 1917; svédül: Ulvings hus. Ford. Löffler Béláné Stockholm, 1917; dánul: Det gamle huse. Kjobenhavn, 1919, 2 kiadást ért; angolul: The old house. Translated by E. Torday, London, 1921. és Newyork, 1922; hollandul is megjelent). — *Viaszfigurák.* Novellák. U. o., 1918. (1937-ig 9000 példány; ebből két novellát még 1908-ban és 1909-ben lefordított olaszra Gabriele D'Annunzio). — *Álmok.* U. o., 1920. — *Bujdosó könyv.* U. o., 1921/2. (2 köt. 1937-ig 5 kiadást ért 20.000 példányban; angolul: An outflows diary. London; franciául: Le livre proscrit. Trad. et adapté par Marcelle Tinayre et P. E. Régnier, előbb a Revue de Paris és a Revue Universelle hasábjain, majd kötetben Páris, 1925; ez a fordítás 9 kiadást ért; finn, lengyel, német és olasz fordításokban is). — *Megállt az óra.* (Elbek) U. o., 1924. — *Assisi Sz. Ferenc kis virágai.* Ford. (A *Napkelet* Kta. 16.) U. o., 1926. (2—3. kiad. u. o., 1927). — *Kis m. legendárium és Sz. István királynak intelmei.* Ford. U. o., 1930. — *Magyar legendárium.* Ford. U. o. (1931) (Molnár C. Pál fiametszeteivel). — *Az ősi küldött.* I. *A csallóközi hattyú.* II. *A tulsó parton.* Tört. reg. U. o., 1934. (A 3. kötetben haláláig dolgozott s az csaknem teljesen elkészült.)

TÓTH SANDOR (csáfordi), dr. phil., ny. főgimn. igazgató, a Dugonics- és Kemény Zsigmond Irod. Társ. r. tagja, szül. Győrött 1854 február 24-én,

megh. Budapest 1937 május 6-án (temetés napja). — Pályáját 1876-ban mint a selmecbányai kat. főgimn. h. tanára kezdette. 1879—83. Nagyszebenben, 1883—93. Pozsonyban volt rendes tanár, 1893/4. mint h. igazgató megszervezte a szentgotthárdi áll. gimnáziumot, 1894—1902. a makói áll., 1902—19(?) az eperjesi kat. főgimn. igazgatója volt. — 1875 óta írt verseket, novellákat, rajzokat s egyéb cikkeket külföldi, vidéki és fővárosi lapokba. — Főbb irodalom-tört. cikkei: *eperjesi kat. főgimn. értes.* (1903. Petőfi költészete), *Eperjesi Széchenyi-Kör Evkönyve* (1906. Jókai Mór; 1907. Greguss Ágost). — Munkái: *A lírai álláspont és Arany János.* Bp., 1878. — *Musaeus Grammaticus Hero és Leandere.* Ford. Selmecbánya, 1878. — *Symbolum és allegoria.* U. o., 1878. — *A m. irodalom története.* Nagyszeben, 1881. (3. telj. átdolg. kiad. Bp., 1899—1900., 2 köt.) — *A jó erdélyiek.* Elbeszélések, rajzok. Bp., 1883. — *Br. Kemény Zsigmond életrajza.* (M. Helikon. 38.) Pozsony, 1884. — *Madách Imre életrajza.* (M. Helikon.) U. o., 1884. — *Olvásokönyv a m. irodalom történetéhez.* Bp., 1884. — *Aki senkié sem.* Reg. U. o., 1884. — *A prózai trásművek elmélete.* U. o., 1885. (2. átdolg. kiad. U. o., 1887.) — *Olvásokönyv a prózai trásművek elméletéhez.* U. o., 1886. — *Távol, közel.* Újabb elbeszélések. Pozsony, 1888. — *Az utolsó kuruc.* Krón. történetek az ifj. szám. Szentgotthárd, 1895 (és Bp., 1904). — *Kuruc világ.* Reg. történetek. Bp., é. n. — *Kuruc krónikák II. Rákóczi Ferenc korából.* Az ifj. szám. U. o., 1896. — *Hellas ege alatt.* Elbeszélések és rajzok. U. o., 1897. — *A kuruc király.* Krón. történetek. U. o., 1898. — *Erdély nagyasszonya.* Krón. történetek m. leányok szám. U. o., 1899. — *Szőcske kisasszony.* Reg. m. leányok szám. U. o., 1904. — *A legnagyobb magyar.* Reg. korrajz a m. ifj. szám. U. o., 1904. — *Gyászos idők. hősi tettek.* U. o., 1904. — *A m. szabadság atyja.* Reg. korrajz a m. ifj. szám. U. o., 1909. — *Sáros vm. monográfiája.* Berzeviczy Albert előszavával. Eperjes, 1909/10. (I—II. köt.) — Alnevei: Győri Ede; Széphalmi; Tivadar.

VIDOR IMRE, dr., szabadkai izr. hitközs. titkár, megh. Budapest 1937 áprilisában 59 éves korában. — Évekig munkatársa volt a *Szabadkai Napló*-nak. — Versei: *Ország-Világ* (1904). — Talán az ő munkája: *Arpád, vagy a magyarok bejövetele.* Bp., é. n.

VEZÉRI ÖDÖN, ny. várnagy, szül. Nagybányán 1841-ben, megh. Szolnokon 1937 január 27-én. — Ref. A pesti egyetemet. 1861. elvégezvén, vármegyei aljegyző volt, majd 16 éven át színész és rendező. 1879. visszatért a vm. szolgálatába; ő volt az első főispáni titkár és az utolsó várnagy. 1906. nyugdíjazták. 1892 táján vette át a Horthy István alapította *Tiszavidék* c. lap szerkesztését, mely utóbb beolvadt a *Jász-Nagykún-Szolnokm. Lapokba*, melyet négy évtizednél tovább szerkesztett. — Színész korában Kassán a következő színműfordításai kerültek színre: *A szerzetesek.* Vigj. 3 felv. Írta Tonelli (1868. X. 19.); *A fehérhás nő.* Dráma 5 szakaszban. Írta Charlotte Birch-Pfeiffer. (1873. III. 17.); *A gyermekorvos és a szerelem gyermeke.* Dráma 5 felv. Alexandre Dumas után (1873. IX. 15.); *Egy szó a birodalmi tanácshoz.* Színmű 4 felv. Írta O. F. Berg (1874. III. 17.); *Claude felesége.* Színm. 3 felv. (1874. IV. 9.).

WLASSICS GYULA (1916-től báró), dr. jur. et. sc. pol., v. b. t. t., a m. kir. közigazgatási bíróság ny. elnöke, felsőházi tag, a M. Tud. Akad. ig. és t. tagja, a Korvin-lánc tulajdonosa, szül. Zalaegerszegen 1852 március 17-én,

megh. Budapesten 1937 március 30-án, éjjel negyedkettőkor, lábtörés folyományaképp beállt tüdőgyulladásban. — Róm. kat. A jogot Bpen és Bécsben elvégezvén, igazságügyi szolgálatba lépett. Előbb a kir. törvénytörvényészen és a kir. táblán működött, majd az ügyészség státusában berendelték az igazságügy-minisztériumba, ahol a törvényelőkészítő osztályban dolgozott. Mint főügyész-helyettest 1891. kinevezték a büntetőjog ny. r. tanárának a bpi egyetemre. 1892. a csáktornyai kerület szabadelpárti programmal országgyűlési képviselőnek választotta meg s ő lett a vallás szabad gyakorlásáról szóló törvényjavaslat előadója. 1895. Bánffy kabinetjében elvállalta a vallás- és közokt. miniszteri tárcát, melyet a Széll- és Khuen-Héderváry-kabinetben is megtartott. 1903 végén a minisztérium vezetésétől fölmentetvén, újból elfoglalta egyetemi katedráját. 1906—1932. a közigazgatási bíróság elnöke volt. Mint ilyen bekerült a főrendiházba, melynek 1918 jún. 18. elnökévé nevezte ki IV. Károly király. A forradalmak után résztvett a felsőházi törvény előkészítésében s amikor a felsőház megalakult, egyhangúlag megválasztották annak elnökévé. E tisztét 1935 áprilisáig töltötte be. Az országház kupolacsarnokából temették április 2-án. Horthy Miklós kormányzó jelenlétében szentelte be Glattfelder Gyula csanádi püspök. A felsőház nevében gr. Széchenyi Bertalan, a közig. bíróság nevében Puky Endre búcsúztatta. — 1868 óta széleskörű irodalmi munkásságot fejtett ki a büntetőjog, közigazgatási jog és a nemzetközi jog, valamint a publicisztika terén. A M. Tud. Akadémia, melynek 1885 óta tagja s egy ideig másodelnöke is volt, publicisztikai működését a Bródy-díjjal, jogi munkásságát pedig nagydíjjal tüntette ki. — Irodalmi vonatkozású munkái: *Deák Ferenc munkáiból*. Sajtó alá rend. és bev. (M. Remekírók. 18/9.) Bp., 1906. (2 köt.) — *Kultúrpolitikai kérdések*. U. o. (1909). — *Deák Ferenc*. (Olcso Kt. 663/4.) U. o., 1912. — *Múzeumok és könyvtárak*. Elnöki beszédek. (Olcso Kt. 1672/5.) U. o., 1912. (Nagy 8-r. díszkiadásban is megjelent a *Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa és Főfelügyelősége* kiadásában, 60. születésnapja emlékére.)

G.. P.

Figyelmeztetés. *Gulyás Pál* sajtó alá kész művére (*Magyar írók élete és munkái*) október hó elsejéig lehet előfizetni a *Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete* (Budapest, VIII. Múzeum-körút 14.) címén. Kérjük olvasóinkat és a magyar középiskolák igazgatóit, hogy a mű megjelenését előfizetésükkel tegyék lehetővé!

Szerk.

Felelős szerkesztő és kiadó: Alszegehy Zsolt, Budapest II, Hattyú-utca 7).

26.075. — Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Budapest. (F.: Thiering Richárd.)